

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

**ФАКУЛЬТЕТ ПЕДАГОГІКИ, ПСИХОЛОГІЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ
КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ ТА МЕТОДИКИ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ**

**АКТИВІЗАЦІЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ
ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ**

**Кваліфікаційна робота
Рівень вищої освіти – другий (магістерський)**

Виконала:

*студентка 6 курсу, 632 групи
спеціальності 013 «Початкова освіта»*

Мельник Аліна Андріївна

Керівник: канд. пед. наук, доц. Піц І. І.

*До захисту допущено
на засіданні кафедри
протокол № 4/1 від 16 листопада 2021 р*

Зав. кафедрою _____ проф. Романюк С. З.

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ 1. Теоретичні засади активізації пізнавальної діяльності молодших школярів на уроках літературного читання	8
1.1. Проблема активізації пізнавальної діяльності у психолого-педагогічній літературі	8
1.2. Психолого-педагогічна характеристика дітей молодшого шкільного віку	27
1.3. Особливості активізації пізнавальної діяльності молодших школярів в освітньому процесі	35
1.4. Уроки літературного читання як засіб активізації пізнавальної діяльності молодших школярів	43
Висновки до першого розділу	47
Розділ 2. Організаційно-методичне забезпечення активізації пізнавальної діяльності учнів молодшого шкільного віку	50
2.1. Діагностичні методики вивчення пізнавальної активності в учнів початкових класів	50
2.2. Констатувальне дослідження рівнів сформованості пізнавальної активності молодших школярів	53
2.3. Обґрунтування організаційно-методичного забезпечення активізації пізнавальної діяльності учнів початкової школи на уроках літературного читання	60
Висновки до другого розділу	71
Висновки	73
Список використаних джерел	75
Додатки	84

ВСТУП

Актуальність дослідження. Навчання – спеціально спрямований процес при якому педагог організовує активну навчально-пізнавальну роботу учнів для оволодіння ними знаннями, вміннями і навичками, розвитку креативних, творчих здібностей і моральних етичних уявлень. Велике значення для розвитку пізнавальної активності має розвиток психічних процесів – пам'яті, уваги, уяви. Саме ці процеси, за даними психологів, – основа для розвитку мислення і творчих здібностей учнів.

На сьогоднішній день, в умовах потужного економічного розвитку, освіта поступово ускладнюється, навчання переходить від простого вивчення матеріалу до розвитку творчо мислячої, думаючої особистості, яка вміє застосовувати свої знання на практиці. Тому система освіти повинна забезпечити якісно новий рівень загальноосвітньої, професійної підготовки. Вже в початкових класах зазнають змін першорядні цілі навчання: на першому місці пізнавальна функція, культ активності, самостійності, нестандартності думки, що забезпечує розвиток інтелекту дитини.

Головне завдання вчителя – домогтися того, щоб кожен урок сприяв розвитку пізнавальних інтересів дітей. Зацікавленість є ефективним засобом успішного навчання, необхідною умовою досягнення позитивних результатів. Коли дитина зацікавиться матеріалом, у неї виникає бажання дізнатися про нього більше. Ефективне навчання неможливо без пошуків шляхів активізації пізнавальної діяльності учнів, адже діти повинні не тільки засвоїти певну суму знань, а й навчитися спостерігати, порівнювати, виявляти взаємозв'язок між поняттями, міркувати. А домогтися цього можна тільки засобами, що активізують пізнавальну діяльність. До них відносяться: дидактичні ігри, ігрові ситуації, завдання творчого характеру, нестандартні завдання тощо. Розвитку пізнавальної активності в початкових класах важливо приділяти особливу увагу ще й тому, що саме в цих класах формуються основні інтелектуальні вміння.

Для формування грамотної, всебічно розвиненої особистості, виховання нового покоління і представлення культурного потенціалу країни як ніколи є важливим читаюче суспільство. Читання – культурний феномен кожного суспільства, засіб духовно-морального виховання, розвитку і освіти.

В даний час спостерігається зниження читацької грамотності як у всьому світі, так і в Україні. Це підтверджується міжнародним дослідженням з оцінки якості освіти. Отримані результати вказують на це, що завдання підвищення рівня читацького інтересу як ніколи актуальна.

На сучасному етапі розвитку освіти, а також в умовах демократизації та національного відродження в Україні особливої актуальності набуває проблема розвитку пізнавальної активності молодших школярів, зокрема на уроках літературного читання. Адже система освіти має забезпечити якісно новий рівень загальноосвітньої підготовки учнів. Аналіз теорії та практики навчання свідчить, що продуктивне навчання не можливе без пошуків шляхів розвитку пізнавальної активності учнів, оскільки молодші школярі мають не лише засвоїти певну суму знань, а й навчитися спостерігати, порівнювати, аналізувати, міркувати.

А цьому сприяють засоби, що активізують пізнавальну діяльність. Зокрема, до них належать дитяча література і все різноманіття завдань, які використовуються у роботі над художнім твором (дидактичні ігри, проблемні завдання, інтерактивні методи тощо). Вони підвищують ефективність сприймання учнями навчального матеріалу, урізноманітнюють їхню навчальну діяльність, вносять елемент цікавості, спрямовані на формування в учнів потреби в знаннях та інтересу, сприяють розвитку пізнавальних сил і можливостей учнів, дарують радість, а в той же час є важливим засобом творчого пізнання, сприяють активній розумовій діяльності учнів, залученню їх до пошуку, здогадів, міркування тощо.

Актуальність обумовлюється зміною пріоритетів загальної середньої освіти, характерною рисою яких є посилена увага до засвоєння особистістю конкретних навчальних результатів – знань, умінь, навичок, формування

ставлення, досвіду особистісної діяльності, рівень засвоєння яких дає змогу діяти адекватно в певних навчальних і життєвих ситуаціях. Це зумовлює принципові зміни в організації навчання, яке спрямовується на розвиток конкретних цінностей і життєво необхідних знань та умінь учнів. А її найважливішим результатом є ключові та предметні компетентності.

Аналіз психолого-педагогічної літератури, показує, що має місце протиріччя між необхідністю створення і розвитку пізнавальної активності молодших школярів і недостатньою розробленістю методичних шляхів розвитку пізнавальної активності дітей в початковій школі.

Зазначене протиріччя обумовлює актуальність обраної нами теми дослідження.

Стан досліджуваної проблеми. Проблема розвитку пізнавальної активності є актуальною, а тому не дивно, що була в полі зору багатьох науковців, які вивчали різні її аспекти. Досліджували це питання спеціалісти в галузі психології та педагогіки: В. Сухомлинський, Л. Аристова, Т. Шамова, Г. Щукіна, В. Лозова, Ш. Амонашвілі та інші.

У сучасних дослідженнях О. Савченко, В. Киричука, С. Огірка, Н. Пастернак, А. Каніщенко та інших науковців теж висвітлюється проблема розвитку пізнавальної активності учнів. Окремі вчені розвинули пізнавальної активності вбачали в «проблемності навчання», а тому вивчали це питання, зокрема такі вчені: Н. Дайрі, О. Матюшкін, М. Махмутов та інші.

Питання використання різних засобів і методів навчальному процесі, з метою активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів досліджували наступні науковці: Я. Коменський, А. Макаренко, Ж-Ж. Руссо, Ж. Піаже, К. Ушинський, О. Запорожець, Л. Виготський, О. Леонтьєв, П. Гальперін та інші. Отже, ця проблема є важливою, а тому потребує подальшого дослідження.

Мета дослідження – емпірично дослідити та теоретично обґрунтувати організаційно-методичне забезпечення активізації пізнавальної діяльності учнів на уроках літературного читання.

Задачі дослідження

- проаналізувати теоретичні засади активізації пізнавальної діяльності учнів в психолого-педагогічній літературі;
- конкретизувати сутність, зміст та специфіку активізації пізнавальної діяльності молодших школярів;
- дослідити рівень сформованості пізнавальної активності учнів початкової школи;
- обґрунтувати організаційно-методичне забезпечення активізації пізнавальної діяльності молодших школярів на уроках літературного читання.

Об'єкт дослідження – активізація пізнавальної діяльності молодших школярів

Предмет дослідження – організаційно-методичне забезпечення активізації пізнавальної діяльності учнів початкової школи на уроках літературного читання

Методи дослідження. Теоретичні методи дослідження: аналіз, порівняння, синтез, систематизація, класифікація та узагальнення теоретичних даних, представлених у філософській, психологічній, педагогічній літературі дали змогу сформуванню власний погляд на проблему дослідження. Емпіричні методи дослідження: тестування, анкетування учнів та вчителів, аналіз продуктів дитячої творчості сприяли вивченню стану проблеми у сучасній практиці роботи в школі.

Теоретичне і практичне значення. У роботі розкрито сутність пізнавальної діяльності молодших школярів, її зміст, особливості активізації у молодшому шкільному віці; теоретично обґрунтовано організаційно-педагогічні умови активізації пізнавальної діяльності молодших школярів на уроках літературного читання,

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає в тому, що підготовлені матеріали з питань активізації пізнавальної діяльності молодших школярів на уроках літературного читання можуть бути

використані у процесі професійної підготовки вчителів початкових класів та самими вчителями у практичній діяльності.

Структура дослідження. Магістерська робота містить вступ, два розділи, висновки до кожного з розділів, загальні висновки, список використаних джерел та додатки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ АКТИВІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ

1.1. Проблема активізації пізнавальної діяльності у психолого-педагогічній літературі

Проблема активізації навчання є предметом дослідження багатьох вчених. Значний внесок у дослідження цієї проблеми внесли М.Данилов [11], З.Абасов [6], І.Харламов [22], Г.Щукіна [38] та інші. В силу великої значущості і складності ця проблема досі є однією з важливих у педагогічній практиці. Сам процес пізнання спрямований не тільки на поглиблення знань учнів про явища, а й на їх розуміння особистісного ставлення до отриманих знань і самому пізнавальному процесу. Тому до активної пізнавальної діяльності відбувається не тільки засвоєння знань і умінь, а й розвиток емоційно-оцінного ставлення до процесу і результатами пізнання [2].

Для початку розглянемо терміни «активність», «діяльність», які у дослідженні ми розглядаємо як тотожні, синонімічні поняття. Потім звернемося до сутності терміна «пізнавальна активність», а також вивчимо особливості її розвитку у молодших школярів.

Зазначені поняття мають безліч описів в психолого-педагогічній літературі. Але, незважаючи на широке використання терміна «активність» в психолого-педагогічній теорії і практиці, це поняття дуже складне і неоднозначне в інтерпретації багатьох дослідників. Деякі люди ототожнюють активність з діяльністю, інші вважають активність результатом своєї діяльності, а інші стверджують, що активність – це більш широке поняття, ніж діяльність [32].

Поняття «активність» має латинське коріння і означає «активний», тобто «діяльний», «енергійний». У філософії освіти активність суб'єкта визначається як процес, спрямований на дії і зміни предмета.

Ще в ХХ столітті вчені-психологи К.Абульханова-Славська, А.Ананьєв, Л.Виготський, В.Давидов, С.Рубінштейн та ін. обґрунтували і запропонували покласти в основу навчання думку про те, що особистість розвивається в процесі власної активної діяльності.

Деякі вчені в якості центрального поняття розглядають властивості, риси, особливості особистості, тим самим визначаючи активність як якість, як особистісне утворення індивіда.

М.Скаткін, А.Маркова, Д.Богоявленський, Н.Менчинська та ін. не зводять активність школяра лише до пізнавальної діяльності як такої. Вони розглядають її як психічний стан пізнає суб'єкта, як його особистісне утворення, що виражає ставлення до процесу пізнання.

М.Данилов, М.Лісіна розглядає пізнавальну активність як діяльність. У зв'язку з цим відзначається деяка тотожність понять «активність» і «діяльність».

Сутність пізнавальної активності багатьма вченими розуміється як спрямована актуалізація раніше засвоєних знань або способів діяльності і застосування їх в нових умовах, коли в процесі взаємодії школяра з навчальним матеріалом відбувається не тільки поглиблення його знань, а й вироблення їх особистісного ставлення до засвоєваних знань і самого пізнавального процесу.

Так, Ф.Харламов пізнавальну активність пов'язує з інтенсивною аналітичною розумовою діяльністю учнів в процесі вивчення ними навколишнього світу і оволодіння системою наукових знань.

А.Маркова розглядає пізнавальну активність як вид активного ставлення до вчення як до пізнання, де має місце наявність сенсу, значущості для дитини вчення як пізнання, всі види пізнавальних мотивів і т. д. визнаючи за учнями активний початок в пізнавальному процесі, вона стверджує, що на основі цього школяр формується як суб'єкт навчальної діяльності.

Так, на думку А.Леонтьєва [20], активність – поняття, яке вказує на здатність живих істот виробляти спонтанні рухи і змінюватися під впливом

зовнішніх і внутрішніх подразників; діяльність – це осмислене і цілеспрямоване взаємодія людини з навколишнім середовищем, опосередковане зовнішньої і внутрішньої активністю або специфічний вид активності людини, спрямований на пізнання і творче перетворення навколишньої дійсності і самого себе. Діяльність людини включена в систему відносин суспільства і є головним джерелом культури

Г. Костюк [17] розрізняє активність у загальнобіологічному сенсі і активність людини як її найважливішу особливість – здатність змінювати навколишню дійсність відповідно до своїх потреб, поглядами, цілями. Е.Красновський [19] дає відмітне визначення активності – це прояв всіх сторін особистості учня, прагнення до нового, до успіху, так само радість навчання, постановка завдань для себе, поступове ускладнення яких лежить в основі процесу навчання.

Автори М. Гамезо і І. Домашенко визначили діяльність як специфічно людську, регульовану свідомістю активність, породжувану потребами і спрямовану на пізнання і перетворення зовнішнього світу і самої людини [15].

Автори Л. Карпенко, А. Петровський, і М. Ярошевський дали визначення діяльності як цілеспрямованої активності, що реалізує потреби суб'єкта [23].

На думку В. Дружиніна найбільш підходящим визначенням діяльності є наступне: «діяльність – це процес активного ставлення людини до дійсності в ході якого відбувається досягнення суб'єктом поставлених раніше цілей, задоволення різноманітних потреб і освоєння суспільного досвіду» [18].

У психологічному словнику дається таке визначення діяльності: «ДІЯЛЬНІСТЬ – це активна взаємодія живої істоти з навколишнім світом, в ході якого воно цілеспрямовано впливає на об'єкти і за рахунок цього задовольняє свої потреби» [27].

У «Великому психологічному словнику» діяльність – це активна взаємодія з навколишньою дійсністю, в ході якого жива істота виступає як суб'єкт, цілеспрямовано впливає на об'єкт і задовольняє свої потреби.

Внаслідок надзвичайної складності і безперервної мінливості зовнішніх умов вже на відносно ранніх стадіях філогенезу створюється життєва необхідність у виникненні психічних форм управління практичною взаємодією живої істоти з навколишнім середовищем [37]. Виходячи з вищесказаного, можна зробити висновок, що діяльність – це активна взаємодія людини з навколишнім середовищем.

Вивчивши існуючу літературу, ми прийшли до висновку, що поняття «активність», «пізнавальна активність», «творча активність» ввійшли в силу такої необхідності, що учні повинні вивчати навчальний матеріал, розмірковуючи над ним, перетворюючи його в свій продукт і пізнаючи його. Значить, ефективність навчального процесу багато в чому залежить не від безладного засвоєння навчального матеріалу або від його характеру, від характеру активності школярів. Не випадково Ян Амос Коменський говорив: «... всіма можливими способами потрібно запалити в дітях гаряче прагнення до знання і до вчення» [21].

Пізнавальна активність школярів є об'єктом багатьох досліджень, педагоги і психологи аналізують ті чи інші сторони даної проблеми.

На нашу думку, під активністю розуміється вміння людини впливати на власні потреби, погляди, цілі, навколишню дійсність, оновлювати і, нарешті, змінювати її. Активність допомагає учням за короткий час і успішно засвоїти соціальний досвід, розвиває комунікативні здібності, формує ставлення до навколишньої дійсності. А пізнавальна активність – це інтелектуально-емоційна схильність до процесу пізнання, прагнення учнів до навчання, виконання індивідуальних і загальних завдань, реалізація практичної та розумової діяльності. Тільки завдяки цьому можна на високому рівні засвоїти знання. Пізнавальна активність, природно, багато в чому залежить від рівня активності пізнавальних процесів.

На думку професора М.Скаткіна, «на розвиток пізнавальної активності впливає і зміст матеріалу, і методи навчання, і організаційні форми, і

постановка виховної роботи, і матеріальна база школи, і, нарешті, особистість вчителя» [3].

У деяких дослідженнях шукають відповідь на таке питання: розвиток пізнавального інтересу є об'єктом психології або педагогіки? М.Мехдізаде наводив наступну відповідь: «Хоча розвиток пізнавального інтересу і є однією з основних тем дослідження психології, нею займається і педагогіка, оскільки як пізнавальний інтерес дітей, безсумнівно, вважається важливим засобом навчання. Класична педагогіка неодноразово відзначала його значимість» [22, с.56].

Розглянувши визначення поняття «активність» з точки зору різних авторів, розглянемо поняття «пізнавальна активність».

У психолого-педагогічній науці немає єдиної думки в визначенні поняття «пізнавальна активність». Пізнавальна діяльність – усвідомлена діяльність суб'єкта, яка спрямована на придбання інформації про об'єкти і явища реальної дійсності, а також конкретних знань.

З точки зору педагогіки, визначення пізнавальної активності, яке дано в сучасному словнику з педагогіки «це властивість особистості учня, яке проявляється в його позитивному ставленні до змісту і процесу навчання, до ефективного оволодіння знаннями та способами діяльності за оптимальний час, в мобілізації морально-вольових зусиль на досягнення навчально-пізнавальної цілі» [34].

Академік Ш. Амонашвілі вважає, що терміни «пізнання», «пізнавальна активність», «пізнавальна діяльність» вчені почали застосовувати порівняно недавно при описі таких дидактичних явищ, як вчення, навчальна активність, навчальна діяльність. Бар'єром для введення таких термінів і слів, коренем яких є слово «пізнання», служило побоювання, що це внесе плутанину в опис дидактичних категорій вчення і навчання. Вчені-педагоги виходили з цього вірного положення, що процес пізнання є вища форма людської діяльності, спрямована на розкриття нових закономірностей руху природи і суспільства, встановлення нових знань про природні і суспільні явища. Але при цьому

проводилася грань між пізнанням і вченням: останнє розглядалося як процес, спрямований на засвоєння, оволодіння вже пізнаними, систематизованими знаннями про природу і суспільство.

Говорячи про сутність пізнавальної активності, Ш.Амонашвілі ставить в центр уваги наступні питання: «пізнавальна активність, пристрасть до пошуку, перетворення, розкриття має ту психологічну особливість, що вона не терпить примусу, імперативності; вона виявляється в процесі педагогічного спілкування, що охоплює цілісну особистість школяра. Найбільш ефективним для розвитку особистості школяра, а заодно і пізнавальної активності як особистісної риси є педагогічний процес, в якому відносини з учнями будуються на гуманних засадах.

В даний час існує два підходи до розуміння сутності поняття пізнавальна активність.

Перший підхід розглядає пізнавальну активність як особливий вид діяльності. Пізнавальна активність при такому підході розуміється як сукупність певних людиною рушійних моментів, що забезпечують формування, реалізацію, розвиток і видозміна діяльності.

Другий підхід розглядає пізнавальну діяльність як якість, особистісна освіта. В рамках цього підходу індивід описується як активне «я» суб'єкта, як система відносин, орієнтації і смислових утворень, що регулюють вихід поведінки з вихідних планів.

Також, існує ще один підхід до визначення пізнавальної активності, автором якого є Т.Шамова [37].

Вона вважає, що ці два підходи невіддільні один від одного, пізнавальну активність слід розглядати як мету діяльності, і як засіб її досягнення, і як результат. Т.Шамова дає найбільш узагальнене визначення: пізнавальна активність – це, по-перше, посиленна інтелектуальна реакція на досліджуваний матеріал, заснована на виникаючій пізнавальній потребі. По-друге, серія послідовних і взаємопов'язаних розумових дій учнів (як самостійних, так і

наступних за діями вчителя), спрямованих на досягнення певного когнітивного результату [37].

М. Данилов, розумів під пізнавальною активністю що це «жива, енергійна діяльність, спрямована на виконання отриманого завдання» [11].

Пізнавальна активність учня включає в себе участь в діяльності з пошуку, придбання та застосування знань. Задля розвитку пізнавальної активності молодшого школяра вчителю необхідно здійснювати пошук додаткових прийомів і засобів, які будуть розвивати загальну активність дитини, її самостійність і творчість.

Пізнавальна активність молодшого школяра забезпечується тим, що навчальний процес і його розвиток задовольняє різні потреби. До таких важливих потреб можна віднести: потребу у нових знаннях, творчості, спілкуванні, самоствердженні, в прояві лідерських якостей.

Поняття пізнавальної активності трактується по-різному. Г.Щукіна розглядала пізнавальну активність як цінну особистісну освіту, яка виражається у ставленні людини до діяльності [39].

Академік Г.Щукіна приділяла особливу увагу увага розвитку пізнавальної активності учнів. На думку Щукіної, процес пізнавальної діяльності включає в себе величезний змістовний матеріал, пізнання якого неможливо без живих образних уявлень про навколишній світ, його предметах і явищах. Тут шлях живих вражень, образних уявлень немислимий без упорядкування їх узагальненнями, що спираються на засновані ідеї науки, на закони розвитку природи і суспільства.

У зв'язку з цим Г. Щукіна приходить до такого висновку: «у навчанні здійснюються безпосередні і опосередковані переходи таких шляхів пізнання, як індукція (шлях від приватного до загального) і дедукція (від загального до одиничного). Дидактичні дослідження доводять, що індуктивний шлях не може забезпечити вирішення головних завдань навчання – оволодіння закономірностями, причинно-наслідковими зв'язками, залежностями пізнаваних процесів і явищ, зате це необхідний шлях в пізнанні школярами

властивостей предметів, подій, явищ; але він обов'язково повинен поєднуватися з дедуктивним підходом в пізнанні. Дедуктивний шлях веде до пізнання істоти процесів. Він в той же час підводить школярів впритул до можливості використання в шкільному навчанні методів наукових досліджень...» [97].

Точка зору Т. Шамової схожа, але вона вважає, що пізнавальна активність це є діяльний стан, який виявляється у ставленні дитини до предмету і процесу цієї діяльності [37].

А В. Ільїн під пізнавальною активністю розумів сам процес подолання дитиною протиріч між постійно зростаючими пізнавальними потребами та можливостями їх задоволення, якими володіє він в даний момент [13].

На думку Т. Зубкової пізнавальна активність – це природне прагнення людини до пізнання, характеристика діяльності, її інтенсивність та інтегральне особистісне освіта [10].

Н. Виноградова і О. Ридзе визначили пізнавальну діяльність як активне вивчення людиною навколишньої дійсності, в процесі якого індивід набуває знання, пізнає закони існування навколишнього світу і вчиться не тільки взаємодіяти з ним, а й цілеспрямовано впливати на нього [48].

На думку І.Кулагіної і В.Колюцького, пізнавальна діяльність – це свідомо діяльність, спрямована на пізнання навколишньої дійсності за допомогою таких психічних процесів, як сприйняття, мислення, пам'ять, увага, мова [33].

Л. Виготський писав, що розумовий розвиток виражає те нове, що виконується самостійно шляхом новоутворення нових якостей розуму і переводить психічні функції з нижчого на більш високий рівень розвитку по лінії довільності і усвідомленості [12].

Пізнавальна діяльність – це єдність чуттєвого сприйняття, теоретичного мислення і практичної діяльності. Вона здійснюється на кожному життєвому етапі, у всіх видах діяльності і соціальних взаємин учнів, а також шляхом виконання різних предметно-практичних дій в навчальному процесі. Але

тільки в процесі навчання пізнання набуває чіткого оформлення в особливій, властивій тільки людині навчально-пізнавальній діяльності або вченні [49].

Якщо порівнювати поняття «пізнавальна діяльність» і «діяльність» можна зробити висновок, що поняття «пізнавальна діяльність» розширює первісне поняття діяльності. Діяльність розглядається не просто взаємодією людини з навколишнім середовищем, а виступає як усвідомлене взаємодія з навколишнім світом з використанням психічних процесів.

Перейдемо до наступного поняття «навчальна діяльність».

Поняття «навчальна діяльність» з'явилося в психолого-педагогічній літературі порівняно не так давно в зв'язку з розробкою і дослідженням критеріїв якісної характеристики знань дітей молодшого шкільного віку (науковості, системності, узагальненості, міцності знань і т. д.) і виникаючою в зв'язку з цим необхідністю розгляду цілісної навчальної діяльності, що включає в себе не тільки знання, вміння і навички, що стоять за ними прийоми, дії і операції учнів з навчальним матеріалом, а й прийняття учнем навчального завдання, здійснення ним самоконтролю, самооцінки та ін.

За Д. Ельконіном, навчальна діяльність – це діяльність, що має своїм змістом оволодіння узагальненими способами дій у сфері наукових понять. Така діяльність повинна спонукатися адекватними мотивами. Якщо вдасться сформувані такі мотиви в учнів, то, завдяки цьому, підтримуються і наповнюються новим змістом, ті загальні мотиви діяльності, які пов'язані з позицією школяра, із здійсненням суспільно значущої і оцінюваної діяльності [22].

Автор Т. Габай вважає, що навчальна діяльність – це діяльність, яка цілеспрямована на набуття досвіду одним з її учасників. Забезпечуючи пізнання, вона дає його в якості прямого або головного продукту [13].

На думку Л. Фрідмана, навчальна діяльність учнів – це їх діяльність, об'єктивно спрямована на здійснення цілей загальної та професійної освіти, на формування їх як всебічно розвинених, високоморальних, творчо активних і соціально зрілих особистостей [54].

За І.Зимової, навчальна діяльність – це діяльність суб'єкта з оволодіння узагальненими способами навчальних дій і саморозвитку в процесі вирішення навчальних завдань, поставлених викладачем, на основі зовнішнього контролю і оцінки, що переходять в самоконтроль і самооцінку [22].

У психологічному словнику можемо зустріти таке визначення: навчальна діяльність – провідна діяльність молодшого шкільного віку, в якій відбувається контрольоване присвоєння основ досвіду соціального і когнітивного, перш за все у вигляді основних операцій інтелектуальних і понять теоретичних [27].

Однією з провідних форм діяльності дитини є пізнавальна діяльність, яка стимулює навчальну діяльність на основі навчально-пізнавального інтересу.

Навчально-пізнавальна діяльність – це сукупність навчальної та пізнавальної діяльності.

Уміння вчитися – це вміння самостійно вирішувати навчальну задачу, досягати поставленої мети на уроці, але, це неможливо без усвідомленого прийняття і творчого виконання навчальної діяльності з обов'язковою рефлексією діяльності, самоаналізом і самооцінкою ступеня успішності власних дій.

Виходячи з розглянутих понять можна зробити висновок, що навчальна діяльність – це цілеспрямована діяльність, яка спрямована на вирішення навчальної задачі і придбання знань, досвіду.

Як ми вже сказали, поняття «навчально-пізнавальна діяльність» це сукупність пізнавальної та навчальної діяльності.

Раніше ми визначили, що пізнавальна діяльність – це усвідомлена взаємодія з навколишнім світом з використанням психічних процесів, а навчальна діяльність визначається як цілеспрямована діяльність, яка спрямована на вирішення навчальної задачі і придбання знань, досвіду. Отже, навчально-пізнавальна діяльність – це усвідомлена, цілеспрямована

діяльність, спрямована на набуття досвіду, вирішення навчальних завдань і розвиток особистості в цілому.

На думку В. Сластеніна, І. Ісаєва і Е.Шиянова навчально-пізнавальна діяльність визначається як спеціально організоване самим учнем або ззовні пізнання з метою оволодіння багатствами культури людства. Її предметним результатом є наукові знання, вміння, навички, форми поведінки і види діяльності, якими опановує той, хто навчається [50].

Селевко Г. вважає, що навчально-пізнавальна діяльність – це процес взаємодії учня зі змістом освітнього процесу, який спрямований на досягнення пізнавальних і практичних цілей, обумовлене викладанням, а також потребами і реальними можливостями учня [47].

На думку Є.Орлової, навчально-пізнавальна діяльність – це самоврядна діяльність учня з вирішення особистісно-значущих і соціально-актуальних реальних пізнавальних проблем, що супроводжується оволодінням необхідними для їх вирішення знаннями і вміннями з добування, переробки та застосування інформації [10].

У педагогічному словнику Вишнякової С.М. можна зустріти таке визначення навчально-пізнавальної діяльності: навчально-пізнавальна діяльність – це освоєння знань і способів їх застосування з метою пізнання і кращого розуміння реальності навколишньої дійсності [9].

Шамова Т. розглядає навчально-пізнавальну діяльність як сукупність пізнавальних дій [58].

Не виключено, що пізнавальна активність проявляється в спробі висловити самостійну думку, в підприємливості, підходах, спрямованих на вирішення тієї чи іншої проблеми, бажанні вільно оволодіти знаннями, критичному ставленні до суджень інших.

Як ми відзначали, на формування пізнавальної активності школярів впливає ряд факторів. Вони наступні: зовнішні (процесуальні, існуючі в діяльності – практичні, загальні) і внутрішні (інтелектуальні, емоційні, вольові та ін.).

Пізнавальна активність учнів формується різними способами. Дуже важлива продуктивність даних способів. До них можна віднести наступні: розвиток пізнавальної активності учнів в процесі навчання; організація пізнавальної діяльності школярів у позакласних заняттях навчального характеру; формування у них підприємливості, організаторських здібностей і самостійності; підготовка педагогічного колективу до роботи по формуванню пізнавальної активності учнів.

Грунтуючись на аналізі існуючої літератури, можна сказати, що структура пізнавальної активності особистості передбачає в основному три компоненти:

- 1) мотиваційний,
- 2) змістовно-операційний,
- 3) вольовий.

Мотиваційний компонент включає в себе потреби, мотиви, інтереси і т.д., що направляють учнів на активну навчальну діяльність; спрямований на збереження даної активності в процесі навчання і на всіх етапах пізнання під час позакласних занять навчального характеру.

Змістовно-операційний компонент включає в себе володіння учнями системою провідних знань і способів навчання.

Під час засвоєння і використання знань вольовий компонент орієнтується на наявність сприятливих умов, усунення труднощів і надання конкретної допомоги школярів в цій галузі.

Пізнавальна активність в нашому випадку – це один з основоположних мотивів навчання школярів. Її дія виражається в досить сильній формі. Під впливом пізнавальної активності навчальна робота навіть слабких учнів протікає більш продуктивно[2].

Пізнавальна активність у процесі правильної педагогічної організації діяльності учнів і регулярної і цілеспрямованої виховної діяльності може і повинна стати стабільною рисою особистості школяра і сильно впливає на хід його розвитку.

Пізнавальна активність визначається через різні компоненти. Одним з головних у цьому процесі є пізнавальний інтерес, як двигун активізації діяльності пізнання.

Інтерес – як потреба, потреба, що, с точки зору психології, пов'язана з мотивом пізнавальної діяльності [18].

Пізнання – це безкорисливий процес, який відбувається заради істини, і в його основі лежить потреба в пізнанні, яка не має прагнення отримати вигоду. Інтерес пов'язаний не стільки увагою до чогось значного, скільки спонуканням людини до діяльності.

З точки зору психолого-педагогічної природи, феномен інтересу розглядається вченими в контексті декількох наукових напрямків:

- інтелектуальний,
- емоційний,
- волюнтаристський.

Представники інтелектуального напрямку досліджень бачать зв'язок між інтересом і розумовою діяльністю, пізнавальними процесами індивіда; прихильники емоційного напрямку об'єднує інтерес с почуттям задоволення і радості; представники волюнтаристського напрямку об'єднують інтерес з вольовими аспектами особистості, що є причиною подолання труднощів.

Фундаментальні основи інтересу вивчені не в повній мірі. Точки зору вчених на предмет психолого-педагогічної сутності пізнавального інтересу різнопланові і в якійсь мірі двоїсті.

Для розкриття проблематики пізнавального інтересу націлимося на дослідження, які надали істотну допомогу у формулюванні власної точки зору. Д.Писарєв одним з перших зосередив увагу на проблематиці інтересу і займався його вивченням в трьох аспектах:

- наявність у інтересу характерних рис і його місце в педагогічному процесі;
- співвідношення понять «інтерес» і «потреба»;
- умови розвитку інтересу [19].

Предметом нашої пильної уваги є інтерес до психолого-педагогічного процесу. Д. Писарєв піддавав розгляду інтерес, як, перш за все психічне явище, яке характеризується спонуканням, тяжінням до об'єкта, яке необхідно розвивати в процесі навчання. Для назви пізнавального інтересу він користується такими поняттями як «духовна спрага», «позив», «лють до об'єкта», «непереборне безкорисливе прагнення».

Інший, не менш значущою характеристикою пізнавального інтересу є той факт, що спонукання до діяльності, що в свою чергу є інтересом, набуває яскраве насичене емоційне забарвлення. Це говорить про те, що процес пізнання забарвлений емоціями, які можуть бути викликані або самим процесом розумової праці, або предметом пізнання, або перспективою, яка захоплює за собою.

Третя важлива особливість інтересу – це так звана, «вільність», відсутність примусових впливів з боку для появи самого інтересу.

Завдяки становленню пізнавального інтересу учні будуть розуміти наскільки їм необхідно свідомо і з бажанням підходити до вирішення поставлених завдань.

Пізнавальний інтерес активізує всі психічні явища людини, на високому рівні свого формування спонукає школяра до пошуку зміни дійсності за допомогою діяльності (ускладнення цілей, виділення в предметному середовищі актуальних і значних сторін для їх реалізації, пошук інших необхідних способів, привнесення в них творчого початку).

Д. Писарєв вказав на те, що інтересу притаманна «самоактивність». Важливою складовою інтересу в педагогічному процесі є наявність його двох видів:

- ✓ пасивного інтересу, що виявляється в «цікавості» (коли людина знаходиться в полоні вражень);
- ✓ активного інтересу, що виявляється в самостійній наполегливій праці, коли людина с насолодою відшукує істину.

У понятті «пасивний» для характеристики пізнавального інтересу, ймовірно, говориться про нестійкі явища, які за своєю суттю інтересом ще й не є, оскільки визначаються лише залученням уваги до предмету пізнання. Можна вважати, що це – реакція на новизну, а не пізнавальний інтерес в класичному його розумінні.

Н. Черишевський був не виключенням і так само згадував про необхідність розвитку інтересу. Він був критиком, коли мова заходила про авторитарно-догматичну систему освіти, яка займається придушенням особистості дітей, після чого їх інтереси до пізнання загасають і гаснуть. Н. Чернишевський відокремлював необхідність такої організації педагогічного процесу, яка б сприяла розвитку самодіяльності і допитливості, а «подача знань» була б представлена в «живому, цікавому вигляді».

Н. Добролюбов не був прихильником сухості і формалізму в навчанні, критикував його в будь-якому вигляді: «Самі живі і цікаві науки так викладаються, що в них не представляється нічого, що б говорило серця або полонило уяву» [8].

Л. Толстой відзначав, що учень добре вчиться тільки в тому випадку, коли він вчиться охоче, для чого необхідно створювати наступні умови розвитку інтересу на уроці:

- ✓ природна, вільна атмосфера, яка викликає душевні сили дитини на підйом;
- ✓ доступність викладання, його цікавість, яка «відповідає досвіду» дитини, забезпечує емоційний підйом і захопленість;
- ✓ дбайливе ставлення до індивідуальності [21].

Л. Рубінштейн відзначав, що інтерес – це зосередженість на певному предметі думок, що викликає прагнення ближче ознайомитися с ним, проникнути в нього більш глибоко, не випускаючи з поля зору. Неусвідомлена потреба так і залишиться потребою, а усвідомлення потреби сприяє збудженню інтересу до предмету [91].

Характеристиками інтересу є: емоційна привабливість предмета і усвідомленість значущості предмета. Інтерес висловлює загальну спрямованість особистості і охоплює всі психічні процеси.

Будь-який урок і навчальне завдання мають цікаві властивості, що проявляються в раніше невідомих фактах, які змушують по-іншому поглянути на навколишній світ. Завдяки навколишньому середовищу і накопиченому досвіду учень може за бажанням вибрати той предмет, який його зацікавить. Однак буває так, що вчитель не замислюється про інтереси і можливості учня, використовуючи невідповідну методику навчання при викладанні і ускладнюючи, тим самим, весь процес навчання. Пізнавальний інтерес є основою для перевірки всіх зусиль педагога для розвитку особистості учня. Пізнання не можна уявити без активної розумової операції, яка створюється під впливом педагога. Інтерес глобально розглядається в різнобічній діяльності учнів, що дозволяє педагогам творчо розвивати інтерес учнів. Таким чином, можна сказати, що пізнавальний інтерес відносять до вибіркової орієнтації особистості на предмети навколишні його середовища. Дана орієнтація характеризується частим прагненням пізнавати світ навколо себе. Постійно вдосконалюючись і вкорінюючись пізнавальна активність стає базою для позитивних емоцій до навчання.

Під суттю пізнавального інтересу розуміється виборча спрямованість особистості на процес пізнання с метою освоєння сутності пізнаваного.

Інтерес є особистісною освітою. Його психологічну природу складають інтелектуальні, емоційні та вольові процеси, а також мотиви пізнання, що представляють собою внутрішні спонукання до різноманітної діяльності. Виділяються деякі особливості, що відображають специфіку інтересу:

- інтерес безпосередньо пов'язаний с потребами людини (а саме, з потребою в пізнанні, в орієнтуванні в навколишній дійсності);
- інтерес починає розвиватися в період раннього дитинства;

- пізнавальний інтерес являє собою єдність в об'єктивному (властивості явищ дійсності, на який спрямований) і суб'єктивному (що пізнавальна діяльність означає для суб'єкта) сенсі;

- інтерес співвідноситься з позитивним, доброзичливим ставленням до предмету пізнання.

Н. Морозова під пізнавальним інтересом вказує на емоційно-пізнавальне ставлення (виникнення емоційно-пізнавального переживання) до предмета або до безпосередньо мотивованої діяльності, іншими словами, на відношення, що переходить в емоційно-пізнавальну спрямованість особистості при несприятливих умовах.

Також Н. Морозова виділила відмінності серед таких понять як «інтерес» і «пізнавальний інтерес». Пізнавальний інтерес сприймається як інтерес до навчальної діяльності, де акцент робиться на відмінності смислових значень в поняттях «цікавість» і «цікаво». Інтерес характеризується зовнішньою привабливістю, він притягує увагу, відволікає від розкриття сутності.

Пізнавальний інтерес виникає з допомогою участі наступних факторів: рівень розвитку дитини, (відповідно, його досвід і знання); способи подачі матеріалу. Специфічні особливості поведінки учнів в навчальному процесі і поза ним, а також особливості всього способу життя дітей є критеріями, показниками сформованості пізнавального інтересу.

Розрізняють кілька етапів у розвитку даного явища: переживання інтересу в епізодичній формі; емоційно-пізнавальне ставлення в стабільній формі; емоційно-пізнавальна спрямованість особистості – стійкий особистий інтерес.

Г. Щукіна позначила, що школяра приваблює навчання, пов'язане з якимисьь особливими яскравими фактами, ефективними варіантами, з чарівністю особистості вчителя.

Таким чином, можна вважати, що психолого-педагогічна природа пізнавального інтересу, як і пізнавальної діяльності, обумовлена розвитком різних складових, таких як розвиток в дійсності пізнавальної потреби, а також

змістоутворюючим мотивом, який перевершує людину до пізнавальної діяльності.

Пізнавальний характер забарвлений емоціями, викликаними самим процесом розумової праці, або предметом знайомства, або перспективою, яка веде за собою.

Пізнавальний інтерес знаходить характер надійності в разі використання засобів розвиваючого навчання, які прокладають дорогу паросткам нового в розвитку учнів, що відкриває його перспективи в подальшому житті.

Отже, пізнавальна активність як педагогічне явище – це двосторонній взаємопов'язаний процес: з одного боку, прояв самоорганізації і самореалізації школяра; з іншого – результат організації пізнавальної діяльності учня з боку вчителя. При цьому важливо, щоб спеціально організована активність учня перейшла в його власну активність.

Пізнавальна активність – якість навчальної діяльності учня, яка проявляється в його ставленні до змісту і процесу навчання, в прагненні до ефективного оволодіння знаннями і вміннями, в мобілізації морально-вольових зусиль на досягнення цілей, умінні отримувати естетичну насолоду, якщо цілі досягнуті.

Пізнавальна активність – різновид соціальної активності, що виявляється по відношенню до процесу пізнання. Формується в навчальній діяльності і самоосвіті і обумовлює інтенсивність і характер протікання вчення і результат навчання. Критерії пізнавальної активності: кількість і якість досліджуваного матеріалу, пізнавальний інтерес, сформованість прийомів розумової діяльності, рівень підготовки до учіння на даному рівні, кількість використовуваних джерел в навчанні і самоосвіті, самостійність і ініціативність в навчанні, в пізнанні. Пізнавальна активність характеризує всю життєдіяльність учня, від неї залежить його благополуччя, успіх, статус. Вона може стати стійкою особистісною освітою і бути якістю особистості.

Пізнавальна активність – виборча спрямованість особистості на предмети і явища навколишньої дійсності. Ця спрямованість характеризується

постійним прагненням до пізнання, до нових, більш повних і глибоких знань. Систематично зміцнюючись і розвиваючись, пізнавальна активність стає основою позитивного ставлення до навчання. Пізнавальна активність носить пошуковий характер. Під її впливом у людини постійно виникають питання, відповіді на які вона сама постійно і активно шукає. При цьому пошукова діяльність школяра відбувається із захопленням, він відчуває емоційний підйом, радість від удачі. Пізнавальна активність позитивно впливає не тільки на процес і результат діяльності, а й на перебіг психічних процесів – мислення, уяви, пам'яті, уваги, які під впливом пізнавального інтересу набувають особливої активності і спрямованості.

Пізнавальна активність – це один з найважливіших мотивів навчання школярів. Під впливом пізнавальної активності навчальна робота навіть у слабких учнів протікає більш продуктивно. Пізнавальна активність при правильній педагогічній організації діяльності учнів і систематичної і цілеспрямованої виховної діяльності може і повинна стати стійкою рисою особистості школяра і робить сильний вплив на його розвиток. Пізнавальна активність виступає перед нами і як сильний засіб навчання. Під впливом інтересу розвивається розумова активність, яка виражається в безлічі питань, з якими школяр, наприклад, звертається до вчителя, до батьків, дорослим, з'ясовуючи сутність цікавих для нього явищ.

Пізнавальна активність виступає і як сильний засіб навчання. Характеризуючи інтерес як засіб навчання, слід обмовитися, що цікаве викладання – це не розважальне викладання, насичене ефективними дослідженнями, демонстраціями барвистих посібників, цікавими завданнями і розповідями і т.д., це навіть не полегшене навчання, в якому все розказано, роз'яснено і учневі залишається тільки запам'ятати. Інтерес як засіб навчання діє тільки тоді, коли на перший план виступають внутрішні стимули, здатні утримати спалахи інтересу, що виникають при зовнішніх впливах. Новизна, незвичайність, несподіванка, дивина, невідповідність раніше вивченому – всі ці особливості здатні не тільки викликати миттєвий інтерес, але і пробудити

емоції, що породжують бажання вивчити матеріал більш глибоко, тобто сприяти стійкості інтересу. Бути уважним до кожної дитини. Вміти побачити, помітити в учні найменшу іскру інтересу до будь-якої сторони навчальної роботи, створювати всі умови для того, щоб розпалити його і перетворити в справжній інтерес до науки, до знань – в цьому завдання вчителя, який формує пізнавальну активність.

1.2. Психолого-педагогічна характеристика дітей молодшого шкільного віку

Кожному віку притаманне своє неповторне, характерний соціальний розвиток. Дізнавшись його, стане ясно як формуються певні психологічні новоутворення, які є показником вікового розвитку дітей.

При вступі до школи, дитина зазнає змін у своєму соціальному та особистісному розвитку. У школі дитина вступає в нову роль – школяра, яка супроводжується новими правами, обов'язками. У даній ролі він знайомиться з суспільно значущою і корисною діяльністю. І відносини дитини з однолітками і дорослими безпосередньо залежать від якості виконаної діяльності [15].

До початку молодшого шкільного віку в психологічному розвитку дитини намічаються три лінії: лінія формування довільної поведінки, лінія оволодіння засобами і еталонами пізнавальної діяльності [13].

На думку М. Матюхіної вихідний момент для всіх змін, які відбуваються при розвитку дитини протягом цього вікового періоду є розвиток школярів в соціумі, в сформованій системі відносин дітей і дорослих. Нею в повній мірі визначається форма і шляхи розвитку дітей, види їх діяльності, нові психічні властивості, якість і спосіб життя. Людина, перебуваючи на певному віковому відрізку стикається зі специфічним, єдиним соціальним середовищем розвитку

притаманним тільки для певного віку. Поспостерігавши, можна помітити, як виникають і розвиваються певні психологічні новоутворення, які є результатом вікового розвитку дітей. Момент приходу дитини в школу тягне за собою перелом в соціальному і особистісному розвитку дитини. Ставши школярем, дитина отримує нові обов'язки, вперше знайомиться з суспільно значущою і корисною діяльністю. І від якості виконуваної ним такої діяльності в цілому залежать взаємини дитини з однолітками і вчителями [7].

Віковий діапазон молодшого школяра займає від 6-7 до 10-11 років (1-4 класи). У такому віці діти мають значний потенціал для розвитку. У цей період триває становлення фізичного і психофізіологічного розвитку дитини, яке забезпечує систематичне навчання в школі [30].

В першу чергу змінюється робота мозку і нервової системи. Зазвичай, кора великих півкуль стає зрілою до 7 років. Проте найбільш важливі відділи головного мозку, у дітей цього віку ще не завершили свого формування, які відповідають за регуляцію і контроль психічної діяльності, (повний розвиток лобових відділів закінчується до 12 років). У молодших школярів відбувається досить стрімкий розвиток нервово-психічної діяльності. У дітей проявляється висока збудливість, вони дуже рухливі і яро реагують на зовнішні впливи. Все це часто супроводжується швидким стомленням, що вимагає грамотного перемикання з одного виду діяльності на інший. У молодшому шкільному віці слід відзначити нерівномірний психофізіологічний розвиток у хлопчиків і дівчаток, де дівчатка як і раніше випереджають хлопчиків. Посилаючись на дані, деякі вчені роблять висновок, що фактично в молодших класах за однією і тією ж партою сидять діти різного віку: в середньому хлопчики молодші за дівчаток на рік або півтора, хоча ця відмінність і не в календарному віці» [3].

Таким чином, у молодших школярів в порівнянні з дошкільнятами, відбувається значне зміцнення опорно-рухового апарату, відносно стійкою стає серцево-судинна діяльність, більшу рівновагу набувають процеси нервового збудження і гальмування. Всі ці фізичні особливості молодших

школярів вчитель повинен обов'язково врахувати у навчально-виховному процесі [16].

Тільки з приходом дитини в школу її розумова діяльність стає розумовою роботою, яка точно планується і направляється на отримання певних результатів. У взаємозв'язку змісту набутих знань з набутими навичками розумової праці відбувається те, що можна назвати розумовим ростом дитини, який конкретно доводиться здатністю дитини засвоювати все більш складні завдання і набувати все більш складні навички, а також у здатності до самостійної і творчої роботи [8].

У розумовому зростанні молодшого школяра велику роль відіграє формування навчальної спрямованості, відповідального ставлення до навчання. Від вчителя в першу чергу залежить, наскільки серйозною і стійкою буде навчальна спрямованість учнів. Діти молодшого шкільного віку ще не мають глибокої спрямованості, тієї принципності по відношенню до навчання, які формуються на більш пізніх щаблях навчання.

Розвиток окремих психічних процесів здійснюється протягом усього молодшого шкільного віку. Засвоєння знань потребує відповідного розвитку процесів безпосереднього пізнання дійсності [24].

Перехід психічних пізнавальних процесів дитини на більш високий рівень є ключовою особливістю розвитку когнітивної сфери дітей молодшого шкільного віку. Провідною стає навчальна діяльність. На цьому віковому етапі відбувається перехід до систематичного навчання, пред'являючи високі вимоги до розумової працездатності учнів, яка у дітей ще нестійка. І незважаючи на те, що протягом віку ці параметри примножуються, в цілому, плідна і якісна робота молодших школярів близько наполовину нижче, ніж відповідні показники старшокласників. Психологічні новоутворення, які складаються в рамках навчальної діяльності, визначають максимально значущі досягнення в розвитку молодших школярів і є підставою, що забезпечує прогрес на наступному віковому етапі [43].

На момент вступу в школу, дитина володіє хорошим рівнем сприйняття: гострий слух, зір, орієнтується на форму і колір предметів.

Але на ряду з цим, у першокласників відсутній аналіз самого сприйняття властивостей і якостей предметів. Наприклад при аналізі картини, учні часто не помічають істотні деталі, переключають свою увагу з одного на інше.

У 1-2 класах, особливістю сприйняття є слабка відмінність предметів, їх властивостей: 6 і 9, «дзеркальність» поширений прояв у дітей даного періоду, вони плутають схожі і близькі, написання, предметів. До 4 класу все змінюється. Діти освоюють «техніку» сприйняття, вона перетворюється в цілеспрямований, керований, свідомий процес. Розвивається довільне сприйняття [5].

Дитяча фантазія, уява формується в грі і спочатку невіддільна від сприйняття предметів і виконання ігрових дій з ними. У дітей у віці 6-7 років уява вже може покладатися на об'єкти, які повністю відрізняються від взаємозамінних [6].

Тут слід зазначити, що тривалий час в психології існувало припущення, що уява притаманне дитині з народження і більш продуктивна в дитинстві, а з віком підпорядковується інтелекту і зникає. Однак Л. Виготський висловлює протилежну думку таким позиціям. Всі образи уяви засновані на ідеях і враженнях, отриманих з реального життя, якими б унікальними вони не були. З цього випливає, що досвід, уявлення дитини бідніше, ніж досвід дорослого. Через брак досвіду, дитина по-своєму пояснює з чим вона стикається в житті, і з вуст дитини ці пояснення здаються несподіваними і оригінальними [6].

Особливість уяви молодших школярів, що виявляється в навчальній діяльності, спочатку заснована на сприйнятті (первинний образ), а не на поданні (вторинний образ).

Невтомна робота уяви – це ефективний спосіб пізнання і засвоєння навколишнього нас світу, можливість вийти за межі особистого практичного досвіду, найважливіша психологічна передумова для розвитку творчого підходу до світу [25].

Відомо, що обсяг уваги учня початкової школи, і вміння розподіляти цю увагу менш розвинене, ніж у дорослої людини. Першокласники ще не можуть здійснювати дві дії одночасно. Особливо яскраво це виражається під час написання диктантів, коли необхідно слухати, згадувати і застосовувати правила, писати одночасно [14].

На початку навчання проявляється і велика нестійкість уваги. У дитини 6-7 років переважає мимовільна увага, основою якої є орієнтовний рефлекс. Через те, що у дитини наочно-образне мислення, вона ще не може в достатній мірі управляти своєю увагою. Молодші школярі спрямовують увагу на те, що впадає в очі, яскраве, нове [7].

Довільна увага пов'язана з відповідальним ставленням до навчальної діяльності, вчення. Без цього ставлення, уважна робота зазвичай пов'язана з цікавим, новим матеріалом. Дитина починає свідомо керувати своєю увагою тільки в тому випадку, коли засвоює і враховує просту істину, що будь-яка діяльність підпорядковується загальним правилам [30].

Стойкість довільної уваги, її концентрація і переключення до 4 класу знаходяться приблизно на одному і тому ж рівні, як і у дорослої людини. Так як молодий організм характеризується рухливістю процесів нервової системи, то показник переключення, в даному віці вище, ніж в середньому у дорослих. Молодшим школярам не складає труднощів стрибок з одного виду діяльності до іншого без труднощів і зусиль. Проте і тут увага дитини зберігає деякі характерні риси дошкільного дитинства [7].

Пам'ять, як і всі інші психічні процеси, які протікають в молодшому шкільному віці, відчуває зміни. У навчальному процесі дитина повинна багато запам'ятовувати: заучувати матеріал, вміти переказати його своїми словами або близько до тексту, а, в подальшому, пам'ятати цей матеріал і вміти відтворити його, застосувати на практиці, через деякий час. Пам'ять, вміння запам'ятовувати, позначається на навчальній діяльності і впливає на ставлення до навчання і школи.

Учитель і психолог повинні враховувати, що пам'ять розвивається в двох напрямках – довільність і осмисленість. Діти мимоволі запам'ятовують матеріал, що викликає їх інтерес, представлений в ігровій формі, пов'язаний з яскравими наочними посібниками або зображеннями і т.д. але, на відміну від дошкільнят, вони можуть цілеспрямовано, довільно запам'ятовувати матеріал, який їм не цікавий. З кожним роком, навчання все більше будується спираючись на довільну пам'ять [11].

У першокласників добре розвинена мимовільна пам'ять. Запам'ятовують вони те, що справило на них враження, а не те, що є суттєвим у навчальній задачі [10].

Також, молодші школярі мають непогану механічну пам'ять. Не можна говорити, що це погано, але запам'ятовуючи матеріал таким механічним способом протягом усього навчання, призводить до труднощів в подальшому навчанні в середній школі, коли навчальний матеріал стає складніше і більше за обсягом. Усувається цей недолік в тому випадку, якщо вчитель навчає учнів раціональними прийомами запам'ятовування [11].

Без сумніву скажемо, що прояв інтересу дитини до шкільних занять, висока пізнавальна мотивація, її активна позиція є важливими умовами вдосконалення пам'яті. Однак спірним є висновок, що для розвитку такого процесу, корисні не тільки спеціальні вправи для розвитку пам'яті, а й формування інтересу до знань, до навчальних дисциплін, становлення позитивного ставлення до них. Але практика показує, що вдосконалення довільної пам'яті не обмежується лише одним інтересом. Цього недостатньо для вищої психічної функції [26].

Пам'ять нерозривно пов'язана з відтворенням - як важкою діяльністю, що вимагає постановки мети, включаючи процеси мислення і самоконтролю.

Довільна пам'ять зростає над мимовільною під впливом запам'ятовування і відтворення. Але незважаючи на це, психологічні дослідження показують, що в наступних вікових етапах, обидва види пам'яті розвиваються взаємопов'язано. Можна помітити, що розвиток пам'яті

характеризуються віковими особливостями, знання і облік яких необхідні для організації навчання і розумового розвитку учнів [37].

Чільну роль в молодшому шкільному віці займає мислення. Інтенсивно перетворюються, розвиваються розумові процеси. Розвиток психічних функцій безпосередньо залежать від розвитку інтелекту. У дитини з'являються логічно вірні міркування. Закінчується перехід від наочно-образного до словесно-логічного мислення. В процесі навчання, словесно-логічне мислення набуває переважне положення. Робота з наочними образами проходить у великій кількості в перші два роки навчання, і помітно скорочується в наступних класах [32].

До кінця 4 класу, і в наступних класах, виявляються діти зі своїми індивідуальними відмінностями. Зазвичай, психологи відзначають учнів: які легко вирішують навчальні завдання в словесному плані, таких дітей відносять до групи «теоретиків»; учнів, яким потрібна опора на наочність і практичні дії відносять до «практиків», і до групи «художників» відносять учнів з унікальним образним мисленням. У більшості дітей можна помітити рівновагу між різними видами мислення.

Таким чином, мислення дітей характеризується конкретністю і емоційністю. Як говорить К. Ушинський, дитина мислить формами, звуками, відчуттями взагалі. Конкретність мислення означає помітне домінування першосигнальної діяльності на другосигнальну, а звідси – труднощі в узагальненні, в відволіканні, коли це потрібно, від конкретних предметів, явищ і ситуацій. Емоційність дитячого мислення в тому, що діти дуже жваво переживають все, над чим їм доводиться думати [19].

Мислення молодшого школяра розвивається у взаємозв'язку з промовою, яка стає більш зв'язковою і витонченою. Діти вже відчують виразність епітетів і порівнянь, здатності розповісти про свої враження.

Діти 7-9 років освоївши контекстну мову, використовують цей процес лише для утримання уваги співрозмовника, а не для вираження власної думки. Відбувається це зазвичай в колі сім'ї або з однолітками.

Поряд зі змінами психічних процесів, відбуваються зміни в соціальному, емоційному розвитку. В першу чергу, складаються взаємодії з однокласниками через вчителя за схемою – я і моя вчителька. До 3-4 класу починається формування дитячого колективу, первісна схема змінюється на узагальнену – ми і наша вчителька. Яскраво проявляються симпатії і антипатії. Діти звертають увагу на особистісні якості. Поступово складається дитячий колектив. До кінця 3 класу відбувається різкий поворот інтересів, від дорослого до однолітків, виникають штаби, з'являються секрети, особливі шифри та інше [37].

Змінюється життя дітей і в емоційному плані. Якщо будучи дошкільником їх радував факт гри з однолітками, іграшками, то стаючи старше, їх турбує те, що пов'язано з школою, вченням, вчителем. Учня радує, що дорослі хвалять за успіхи в навчанні. Позитивне ставлення до вчення закріплює вчитель, коли він піклується щоб почуття радості від навчального процесу виникало у дітей якомога частіше. Зайва емоційність, нестійка поведінка, ускладнює відносини з педагогом і колективну роботу дітей на уроці [5].

Не буває лише емоцій радості, емоції страху мають також важливе значення в розвитку особистості. Найчастіше боячись покарання, діти говорять неправду, і якщо це часто повторюється, то формується брехливість і боягузтво. У даному, дуже важливому, віковому етапі закладається моральна поведінка, відбувається засвоєння моральних норм і правил поведінки, починає формуватися суспільна установка особистості [5].

Є й особливості характеру школярів. В першу чергу вони поривчасті. Під впливом імпульсів, спонукань діти схильні діяти без зволікання, не подумавши і не зваживши всіх положень справ.

Відбувається це через потребу у зовнішній розрядці при слабкій вольовій регуляції поведінки.

Вольові якості недостатньо розвинені: дитина ще насилу бореться за намічену мету, долає перешкоди. Переважає пасивне ставлення до своїх

можливостей; втрачається віра в свої сили. Неодноразово простежуються примхливість, впертість через сімейного виховання. У сімейній атмосфері, дитина звикла до того, що всі їй потурають, задовольняють бажання і вимоги дитини. І перебуваючи в школі, протестує проти внутрішніх вимог, які суперечать бажанням дитини [19].

Молодший школяр зазнає змін у фізичному, психічному розвитку. Змінюється пізнавальна сфера дитини, школярі з інтересом готові вступати в систему відносин з однолітками і дорослими, співпрацювати у вирішенні проблемної ситуації.

1.3. Особливості активізації пізнавальної діяльності молодших школярів в освітньому процесі

Когнітивний процес притаманний дітям з народження, але через певні причини, а саме через обов'язковість і стандартизованість програми, методів і критеріїв навчання, цей процес дуже часто сповільнюється і навіть зводиться до нуля. У практиці сучасної школи продовжує домінувати установка на нарощування знань, умінь і навичок в учнів, наслідком чого є несформованість пізнавальних інтересів. Однією з найактуальніших проблем сучасної освіти є розвиток пізнавального інтересу, що є основою розвитку пізнавальної активності дитини. Інтерес є потужним засобом успішного навчання і виховання, необхідною умовою досягнення позитивних результатів [13].

Щоб активізувати когнітивну діяльність учнів, необхідно сформувати у них позитивні мотиви до навчання, пробудити їх мислення. Треба розвинути в учнів бажання вирішувати пізнавальні завдання.

Внутрішня навчальна мотивація є важливим новоутворенням, оскільки допомагає дитині швидко засвоювати нові знання, легко вчитися, отримувати задоволення від навчального процесу [30].

Саме тому одним з основних завдань вчителя є робота, спрямована на формування у молодших школярів внутрішньої мотивації навчання, а, значить, і пізнавальної активності в процесі навчальної діяльності [24].

Таким чином умовами розвитку пізнавальних інтересів є: розуміння дитиною сенсу і значення матеріалу; новизна навчального матеріалу, його практична спрямованість; емоційна насиченість навчання; використання активних методів навчання, проблемних питань, ситуацій і завдань; створення можливостей для учнів проявити розумову самостійність і ініціативність; глибоке знання вчителем предмета, інтерес до нього, вміння зацікавити ним дітей; ведення навчання на високому, але посиленому рівні труднощі; наявність різноманітного навчального матеріалу і прийомів навчальної роботи [26].

Для реалізації даних умов в навчальному процесі, можна використовувати різні способи активізації пізнавальної діяльності.

Гра - це улюблена форма діяльності школярів цього віку. Ігри, що застосовуються на уроках в початковій школі вельми різноманітні і можуть застосовуватися на будь-якому етапі уроку. Кросворди, ігри з зашифровками, загадками вдосконалюють уяву, спостережливість, кмітливість, розважливність і логіку.

Самостійна робота, це дуже важливий етап в роботі з учнями, і щоб з нею впоратися, можна, а бажано і потрібно, опрацювати вправи, які готують дитину до самостійної роботи. Давати диференційовані завдання. Важливо продумати черговість завдань і наочний матеріал.

Незвичні форми уроків допоможуть пробудити у дітей творчі здібності, виявити їх приховані можливості. До таких форм організації можна віднести уроки у формі подорожей в іншу країну, в казку. Так само часто, вчителі запрошують на уроки гостей, яким потрібно допомогти подолати перешкоди, перемогти лиходіїв. Така форма допомагає полегшити процес засвоєння знань, робить урок більш ефективним за рахунок доброзичливої, незвичної атмосфери.

По праву можна вважати, що сучасні технології в області комп'ютерної техніки є невід'ємною частиною сучасного уроку в школі. За допомогою ІКТ урок стає більш ефективний для сучасної дитини.

Проектна і дослідницька діяльність дозволяє проявити самостійність, ініціативність у учнів.

Проблемні ситуації допомагають активізувати пізнавальну діяльність. На уроках, доцільно ввести проблемно-діалогічну технологію за допомогою спонукає діалогу. Така технологія залучить всіх учнів в освітній процес, так як учні не будуть боятися помилитися з відповіддю, тому що тут немає правильного і не правильного варіанту.

Існують вимоги до організації пізнавальної діяльності молодших школярів:

1) Принцип забезпечення умов для продуктивної роботи мислення і уяви учнів:

- планувати дії для сприйняття досліджуваних об'єктів і явищ учнями, і подальшим осмисленням їх;
- організувати всі можливі умови для стійкої зосередженості учнів;
- використовувати бесіду, індивідуальне опитування, вправи з повторення для актуалізації раніше засвоєних знань учнями, необхідних для сприйняття нових.

2) Побудова діяльності в процесі формування нових знань і умінь:

- необхідно визначити рівень сформованості знань і умінь в учнів;
- планувати форм роботи, методи, прийоми забезпечують активну і самостійну діяльність мислення учнів (питання, проблемні ситуації, ускладнення завдань з метою розвитку пізнавальної самостійності учнів, організація дослідницької роботи, створення подоланих інтелектуальних труднощів в ході самостійних робіт);
- поступово підвищувати рівень розуміння паралельно формувати вміння міркувати і умовиводи;

- давати різні види творчих робіт, попередньо розібрати структуру роботи (пояснення мети, умов її виконання, навчання відбору і систематизації матеріалу, а також обробці результатів і оформлення роботи).

3) Побудова діяльності спрямованої на закріплення результатів роботи:

- формувати отримані навички шляхом завдань, вправ;
- навчати переносити вже засвоєні вміння в нову ситуацію.

Облік при організації індивідуальної, групової та фронтальної форм роботи учнів на уроці за [26]:

- відношенню учнів до вчення, рівню розумового розвитку;
- за рівнем здатності до навчання.

Облік вікових особливостей учнів:

- при плануванні уроку спиратися на індивідуальні та вікові особливості учнів;
- проводити навчання з урахуванням сильних і слабких учнів;
- використовувати диференційований підхід до учнів різних рівнів навчання.

Для реалізації вимог щодо організації пізнавальної діяльності існують прийоми і методи використовувани на уроках на певних етапах.

У навчальному процесі може бути задіяний проблемний метод, частково-пошуковий і дослідницький метод.

Для того, щоб учень усвідомлено увійшов в навчання, вчитель повинен створити такі умови, де учень буде розуміти вимоги, які пред'являються до нього, відчувати бажання включитися в роботу. Необхідно торкнутися всіх трьох складових даного етапу: «хочу» – викликаємо інтерес до діяльності; «треба» – підводимо учня до усвідомлення важливості і необхідності нового знання; «можу» – встановлюємо тематичні рамки пізнання, демонструємо, що непосильних і надскладних завдань не передбачається.

Прийоми для даного етапу: нестандартний вхід в урок; прийом «Відстрочена відгадка»; прийом «Фантастична добавка»; неоголошена тема;

емоційний вхід в урок; цитування висловлювань відомих людей, прислів'їв або приказок, загадок [26].

На етапі актуалізації знань головна мета полягає в тому, щоб кожен учень внутрішньо усвідомив потребу відкриття нових знань і умінь. Вправи потрібно підбирати такі, щоб учні могли: згадати, що вони вже вміють і знають по даній темі; активізували розумові процеси, які знадобляться для засвоєння нового знання: аналіз, порівняння, аналогія, Класифікація, синтез, узагальнення. Метод: дискусія. Прийоми, які необхідно використовувати на даному етапі: «Проблемне питання або проблемна ситуація», «Полагодь ланцюжок», «Жокей і Кінь», «згоден – не згоден», «дивуй», аналіз виконання домашнього завдання [35].

Етап виявлення місця і причини труднощів. Головна мета цього етапу: дати можливість учням усвідомити, в чому саме полягає утруднення, яких знань, умінь і навичок їм не вистачає для вирішення пробного завдання. Робота на даному етапі будується наступним чином:

аналізують свої спроби виконати пробне завдання, промовляють вголос: що і як вони робили; в ході аналізу виявляють місце труднощі; учні згадують, як вони вирішували подібні завдання раніше, і фіксують, що зараз цього знання їм недостатньо.

Важливо виділити – якого саме знання або вміння не вистачає – це причина труднощів. Прийоми реалізації даного етапу: «спонукає діалог», «інсерт», «Мозковий штурм», «Кластер» [26].

Етап побудова проекту виходу з ситуації, що створилася. Основна мета цього етапу: формулювання головних цілей і теми уроку, вибір способу вирішення проблеми, вибір методу і засобів. Прийоми: «яскрава пляма», «Дерево передбачень», «Мозковий штурм», «Шапка питань», «Групування».

На етапі відкриття нового знання учні самі створюють проект виходу і пробують застосувати його на практиці. Прийоми: «питання до тексту», «Лови помилку», «Точка зору», висунення гіпотези.

На етапі первинного закріплення учні виконують типові завдання з обов'язковим промовлянням, аргументуванням. Прийоми: коментоване читання, «питання до тексту», «сенквейн», робота за інструкцією [34].

Етап самостійної роботи з перевіркою за еталоном. На даному етапі учні самостійно виконують типові завдання, перевіряють їх за запропонованим еталоном спочатку самі, потім один у одного. Завдання вчителя – створити ситуацію успіху для кожного учня. Метод самостійної роботи. Прийоми: «Сорбонка», «Шторка», диктанти, робота за інструкцією.

Етап рефлексії навчальної діяльності. На даному етапі учні співвідносять цілі, які вони ставили на уроці і результати своєї діяльності. Прийоми: «Лови помилку», «Реставратор», «Інтерв'ю», «Вірю - Не вірю» [35].

Крім прийомів і методів існують нетрадиційні форми навчання, які сприяють розвитку пізнавального інтересу, такі як: урок-змагання: «Брейн - ринг», «Своя гра», «Що? Де? Коли?»; урок-КВК; урок-екскурсія: «У пошуках Всесвітньої спадщини», «Математика навколо нас» та ін.; урок-подорож.

Але потрібно розуміти, що цікаво організоване навчання не виключає серйозного відповідального ставлення до нього, вміння старанно працювати, докладаючи певних зусиль, а, навпаки, сприяє цьому. Дитина з цікавістю ставиться до всього нового, чого вона ще не бачила або не чула. Вона потребує отримання нових знань [11].

К. Ушинський стверджував, що інтерес учня до навчання підтримується успіхом. На його думку, інтерес прокидається тільки тоді, коли є натхнення, яке з'являється від успіху в процесі оволодіння знаннями. Дитина, яка ніколи не дізналася радості праці в навчанні, не відчула гордості від того, що труднощі подолані, втрачає бажання і інтерес вчитися. Тому першочерговим завданням вчителя К.Ушинський вважав необхідність дати дітям можливість досягти успіху в навчанні, відчути радість від своєї праці, пробудити в їхніх серцях почуття гордості за свої досягнення і самого себе [44].

С.Рубінштейн зазначав: «для того, щоб учень по-справжньому включився в роботу, потрібно зробити поставлені в ході навчальної діяльності

завдання не тільки зрозумілими, але і внутрішньо прийнятими їм, тобто щоб вони придбали значимість і знайшли, таким чином, відгук і опорну точку в його переживанні. Рівень свідомості істотно залежить від того, наскільки особистісно значущим для учня виявляється те, що об'єктивно, суспільно значуще» [31].

Виділяють екстенсивний і інтенсивний шляхи активізації пізнавальної активності. Причому, їх сутність різна, а кінцева мета – одна і та ж: виховання освіченого, високоморального, творчого, соціально активного учня, здатного до саморозвитку. Екстенсивний шлях розвитку пізнавальної активності реалізується, перш за все, через збільшення кількості навчальних дисциплін і обсягу знань, який повідомляється учням. Інтенсивний передбачає перетворення навчальних програм, підвищуючи ефективність методів навчання, при яких діяльність учня носить продуктивний, творчий, пошуковий характер. На нашу думку, цей шлях є більш ефективним, оскільки, по-перше, ґрунтується на особистісно-орієнтованому та індивідуальному принципах навчання і враховує особистісну потребу, позицію, здатність учня в навчальній діяльності. По-друге, наявність можливості проявити в навчанні розумову самостійність, ініціативу – необхідна умова для виникнення пізнавального інтересу і пізнавальної активності. По-третє, застосування вчителем на уроці активних методів навчання прискорює процес виникнення пізнавального інтересу [21].

Разом з тим, як показує практика, активізація пізнавальної активності екстенсивним шляхом створює стресову ситуацію як для учнів, так і для вчителя, веде до зниження якості освітнього процесу. У зв'язку з цим В. Сухомлинський радив вчителям не прагнути розповісти на уроці все, що знають, адже при такому підході під лавиною знань можуть бути поховані допитливість і пізнавальний інтерес. Завжди має залишатися щось недомовлене, що стане спонукати дитину повернутися до того, про що він не дізнався [44].

Найважливішою рушійною силою навчання, яка стимулює пізнавальну активність учнів, є протиріччя між знанням і незнанням, стверджував відомий вітчизняний дидакт Н.А. Данилов [8]. Це протиріччя виникає, коли вчитель ставить перед учнями такі завдання, створює такі ситуації, вирішення яких вимагає від молодших школярів активної пошукової діяльності, нових знань, умінь. Цікава тільки та робота, яка вимагає постійного розумового напруження. Легкий матеріал, який не вимагає від дитини такої напруги, не викликає у нього інтересу [22].

Отже, ще однією умовою активізації пізнавальної діяльності є подолання труднощів у навчальній діяльності. Але труднощі навчального матеріалу і навчального завдання призводять до підвищення інтересу тільки тоді, коли ця трудність для дитини посилює, переборна, тобто така, що дитина в змозі самостійно її подолати, інакше інтерес швидко спадає [23].

Твердження, що «викладання має бути цікавим», треба вважати головною складовою методики в рамках сучасного уроку. Але цікаве викладання це не розвага, воно переслідує пізнавальні цілі. Йдеться про цікаву систему навчання, про постійну копітку і наполегливу роботу з формування стійкого інтересу, а не про Каскад цікавих завдань. Показати навчальний предмет не як систему істин, які треба заучувати, а як систему міркувань, які вимагають творчого мислення, це важко, але в цьому сенс активізації творчого навчального процесу, підвищення його ефективності [9].

Прийшовши до школи дитина має певний обсяг знань, але тільки в навчальному процесі розвивається її пізнавальна активність. На допомогу приходить вчитель, і для цілеспрямованої та ефективної роботи, зацікавлює, пробуджує інтерес учня, налаштовує на навчальну діяльність враховуючи вікові особливості. Стратегія вчителя, створює активну пізнавальну атмосферу, яка полягає не тільки у використанні нових технологій навчання, але і в переорієнтації свідомості учня: вчення з щоденним примусовим боргом може стати частиною пізнання дитиною дивного навколишнього світу. У міру

розвитку, у молодших школярів формуються і основні пізнавальні процеси: сприйняття, уява, увага, пам'ять, мислення.

1.4. Художня література як засіб активізації пізнавальної діяльності молодших школярів

Серед різноманітних засобів активізації пізнавальної діяльності та розвитку пізнавального інтересу зокрема, що широко обговорюються у вітчизняній та зарубіжній науково-методичній літературі, важливе місце належить літературі. Її всебічний вплив на виховання дітей набуває дедалі широкого визнання у теорії і практиці роботи школи. На успішність учнів впливає багато різних факторів. Але одним з найважливіших є вміння свідомо, правильно, виразно та швидко читати. У дитини, яка не вміє добре читати, виникають певні труднощі під час виконання домашніх завдань, їй нецікаво на уроках, вона приречена на розумову обмеженість і зубріння. Такий учень не буде активним читачем, не відчує потреби задоволення від спілкування з книгою, бо для нього читання – не задоволення, а мука. Думки, пробуджені над книжкою, є мовби добре обробленою нивою, в землю якої падає насіння знань, проростає, дає врожай. Завдяки роздумам над книжкою полегшується засвоєння програмового матеріалу. Чим більше учень міркує над прочитаним, замислюється над ним, тим легше йому вчитися.

Пізнавальний інтерес дітей розвивається завдяки цілеспрямованому формуванню у них типу правильної читацької діяльності, що полягає в обмірковуванні майбутнього читання, осмисленні читаного в процесі і після закінчення читання. Це забезпечується системою питань і завдань, що розвивають вміння прогнозувати читане (антиципація).

Уміння читати, міркувати над книгою до, після і в процесі читання здебільшого формуються у молодшому шкільному віці, коли особлива увага

приділяється техніці читання. Звичайно, щоб успішно її розвивати, необхідно правильно розуміти основи цього процесу та насамперед те, що читання - це психофізіологічний процес, залежний від особистості, швидкості реакції, якості зору, темпераменту. Так, холерики швидко говорять і читають, а флегматики та меланхоліки – значно повільніше. Проте, все ж унаслідок відповідних вправлень техніка читання зростає і в них.

Без високої культури читання, як наголошував В. Сухомлинський, немає ні школи, ні справжньої пізнавальної діяльності. Читання є основою опанування всіх наук, розвитку людського інтелекту, зокрема розвитку логічного мислення, без якого неможливе існування людини.

У ході читання відпрацьовувати інформацію допомагають три блоки:

- ✓ зоровий аналізатор (сприйняття тексту рухом очей);
- ✓ мовний (інформація промовляється-артикулюється);
- ✓ слуховий (слухається мовленнєвий переказ сприйнятого).

Важливу роль тут відіграє образ слова, оскільки воно пов'язане з певним змістом. Часто, бачачи слово під час багаторазового читання, ми сприймаємо і букви, і його загальну форму, і слово у вигляді образів та цілих частин фраз. Від ступеня розвитку зорового, мовленнєвого та слухового аналізаторів залежить і активність пізнавальної діяльності.

Опанувуючи читанням у дитини розвиваються мислення, мова, збагачується словниковий запас, активізується пізнавальний інтерес тощо.

Твори художньої літератури, зокрема уроки літературного читання, на яких вони вивчаються створюють можливості для формування розвивального середовища, ефективного процесу пізнання, викликати інтерес до обговорюваної теми, дають змогу залучити власний досвід учнів, і сприяють більш чіткому, грамотному й логічному формуванню думок.

Художній твір – це завжди ідейно-тематична цілісність, яка несе певний пізнавальний і виховний заряд. Текстовий матеріал забезпечує більш ефективно засвоєння мовних явищ, наочно показуючи особливості їх функціонування у мовному потоці, а це має велике значення для розвитку

мовлення та мислення учнів. Робота з текстом дозволяє систематично вести повторення і узагальнення вивченого, здійснювати внутрішньо-предметні зв'язки, реалізовувати принцип наступності і перспективності у навчанні. Крім того, систематичне використання текстового матеріалу поступово знайомить дітей з характерними особливостями зв'язних висловлювань і, отже, готує до розуміння чужих і створення власних текстів, а використання різних вправ з текстами сприяє розвитку логічного мислення молодших школярів.

Тільки сприймаючи твір як єдність, що складається з певних елементів, між якими існують різноманітні смислові зв'язки і відношення, можна повністю усвідомити зміст і призначення будь-якого тексту, чи то навчального, чи то художнього.

Учень, який не вміє аналізувати смислову структуру твору, в кращому випадку намагається запам'ятати прочитане або почуте, механічно зазубрює розрізнені, не зведені в систему елементи опрацьовуваної теми. Набуті ним знання формальні, та й ті даються дуже дорогою ціною – величезною затратою сил і часу.

Процес читання (або слухання) є завжди спробою осмислення. Нерозуміння або неповне розуміння засвідчує, що задум автора до адресата не дійшов. Хто в цьому винен? Іноді автор, який не подбав про доступність тексту, зокрема – про його структурну чіткість повноту і переконливість висвітлення теми, точність і правильність мови. Але частіше читач, який не може сприйняти вміщену в творі інформацію.

Як показує шкільна практика, учням дуже часто не вистачає уміння встановлювати логічні відношення між компонентами твору.

Цілеспрямована робота з художнім твором може запобігти цим недолікам.

Під поняттям текст, розуміють логічно оформлену думку про предмет, явище, в якій вказані суттєві ознаки (Г. Фомичова, Л. Федоренко, М. Львов). Проблему формування мовних понять у дітей молодшого шкільного віку

піднімали також психологи (Л. Виготський, Н. Жинкін, О. Леонтєв, Д. Ельконін), які довели, що 6-річні діти, за певних умов, здатні засвоювати суттєві ознаки мовленнєвих понять (звук, слово, речення, текст).

Текст – продукт, результат мовної діяльності, синонім термінів висловлення і зв'язна мова; має тему – замисел, відносну закінченість, синтаксичну, композиційну і логічну внутрішню структуру (Т. Ладиженська, Л. Лосєва, Л. Добраєв, Л. Величко).

Суттєву роль у пізнавальній діяльності відіграє формування навичок зв'язного, логічного, послідовного викладу власних думок. Досягнення найголовнішої мети навчання вільного володіння мовою можуть засвідчити лише монологічні усні чи писемні висловлювання як найповніший вияв мовленнєвих умінь.

Неодмінною умовою логічного, послідовного, змістовного викладу будь-якої теми є вміння підібрати потрібний фактичний матеріал, скласти план майбутньої письмової роботи, уявити її зміст і структуру.

Проте саме цих умінь школярам часто не вистачає. Учні нерідко сприймають вимогу складати план майбутнього мовлення, просять дозволу писати без плану, дехто ухитряється «складати план» після написання твору чи переказу. Абсурдність такої ситуації очевидна: не організовується заздалегідь послідовність викладу, констатується те, що виникло стихійно, без попереднього обдумування.

Відсутність зв'язку між реченнями, повторення одних і тих самих думок, обмежена кількість мовних засобів, що служить для з'єднання фраз, трапляються майже в кожній творчій роботі молодших школярів. Та й у старших класах, на жаль, вони не виняток.

Чимало випускників школи відчують великі труднощі, коли їм необхідно підготувати доповідь, оформити протокол, написати замітку до стінгазети.

Однією з причин цього є прорахунки в роботі вчителів над елементами художнього твору. Нерідко від учнів лише вимагають зв'язності і

послідовності у викладі, але не показують, як цього досягти, не організують спеціальних тренувальних вправ, не шліфують тих умінь, наявність яких має вирішальне значення, іноді обмежуються тим, що запропонують учням тему, а все інше, мовляв, зробиться само собою.

Висновки до першого розділу

Проаналізувавши різні трактування понять «діяльність», «навчальна діяльність», «пізнавальна діяльність» та «навчально-пізнавальна діяльність», ми визначили, що сутністю поняття «пізнавальної діяльності» в контексті даного дослідження є різновид соціальної активності, що виявляється по відношенню до процесу пізнання. Її предметним результатом є наукові знання, вміння, навички, форми поведінки і види діяльності, якими опановує той, хто навчається.

Пізнавальна діяльність сприяє підготовці освічених людей, що відповідають потребам суспільства, вирішенню завдань науково-технічного процесу, розвитку духовних цінностей народу.

Процес пізнавальної діяльності вимагає значної витрати розумових сил і напруги, це вдається далеко не кожному, оскільки підготовка до здійснення інтелектуальних операцій не завжди достатня. Тому проблему засвоєння становить не тільки оволодіння знаннями, а й процес тривалого (засвоєння) стійкого уваги, напруги розумових сил, вольових зусиль.

У молодшому шкільному віці у дітей змінюються фізичні та психологічні особливості, а так само змінюється ставлення до навчання. Дитина усвідомлює, що вона є обов'язковою, суспільно значущою діяльністю. У період надходження дитини в школу відбувається подальший фізичний і психофізіологічний розвиток, що забезпечує можливість систематичного навчання. Молодший шкільний вік характеризується первинним входженням в навчальну діяльність. У цей період закладаються основи вміння вчитися. Під

впливом навчальної діяльності у молодших школярів формуються новоутворення: рефлексія, внутрішній план дії і довільність.

У процесі навчання, у своїй навчально-пізнавальній діяльності школяр не може виступати тільки об'єктом. Вчення цілком залежить від його діяльності, активної позиції, а навчальна діяльність в цілому, якщо вона будується на основі міжсуб'єктних відносин вчителя і учнів, завжди дає більш плідні результати. Тому формування діяльної позиції школяра в пізнанні – головне завдання всього навчального процесу. Вирішення її значною мірою обумовлено пізнавальним інтересом

Щоб активізувати навчально-пізнавальну діяльність, потрібно зацікавити дитину, замотивувати. Для формування повноцінної позитивної навчальної мотивації необхідна цілеспрямована робота. При включенні дітей в ігрову ситуацію інтерес до навчальної діяльності помітно зростає, працездатність підвищується.

Пізнавальний інтерес молодших школярів є особливим ставленням до навколишньої дійсності, в якому виражено прагнення учня до багатогранного, поглибленого вивчення, пізнання істотних властивостей.

У молодшому шкільному віці розвиток пізнавальних інтересів має важливе значення для успішного процесу навчання в цілому. Цікавість, допитливість і пізнавальна активність - одні з фундаментальних основ успішного учня. Зокрема, наявність пізнавального інтересу в процесі дає можливість учням розвивати логічне мислення, порівнювати і аналізувати.

Велике значення у формуванні пізнавальних інтересів має читання літературних подій. Враження від прочитаних книг може надовго залишитися в дитячій пам'яті, що в свою чергу передбачає цілеспрямовану роботу в даному напрямку. Головну роль тут може зіграти різноманітний цікавий матеріал, що представляє собою найсильніший фактор психологічної адаптації дитини в новому навчальному просторі, який може вирішити проблему природного ненасильницького впровадження дитини в світ пізнання.

Таким чином, включення творчих завдань у процесі читання літературних творів стимулює пізнавальну активність учнів, мотивує до пошуку необхідної інформації, спільного обговорення означених питань. Крім того, розвиток пізнавальних інтересів у молодших школярів в процесі читання літературних творів може бути ефективним при дотриманні ряду певних методів і прийомів навчання, таких як включення молодших школярів в проведення уроків-подорожей, уроків-досліджень; проведення вікторин на знання літературних творів; представлення тем у сфері зв'язку з життям та ін.

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АКТИВІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Діагностичні методики вивчення пізнавальної активності учнів початкових класів

Молодший шкільний вік – це час, коли відбуваються стрімкі кількісні зміни і якісні перетворення в когнітивній сфері дитини. Пізнавальна активність молодших школярів знаходиться в стані становлення та інтенсивного розвитку. Втім, для того щоб з'ясувати особливості розвитку цієї властивості у конкретного учня, вчителю і психологу потрібні певні критерії – ознаки дозволяють дати оцінку і характеристику явища. Зараз у психолого-педагогічній науці залишаються нез'ясованими чіткі та узгоджені критерії пізнавальної активності учнів початкових класів. Така ж справа йде і з рівнями. Немає точної, єдиної класифікації, але зазвичай виділяють три рівні: високий, середній і низький.

Даними показниками пізнавальної активності будемо користуватися для характеристики результатів діагностики молодших школярів.

Таблиця 1 Характеристика рівнів пізнавальної активності

Рівні пізнавальної активності	Показники пізнавальної активності			
	Емоційне ставлення до вчення	Швидкість прийняття навчального завдання	Самостійність в ході вирішення навчальної задачі	Ставлення до результатів навчальної діяльності
Високий (Активний)	Сформована стійка позитивна мотивація навчання	Учень здатний самостійно поставити мету і вибрати шляхи її досягнення	Виявляє повну самостійність у вирішенні навчальної задачі	Не обмежується рамками навчальної задачі

Середній (ситуативний) Активний)	Проявляє позитивні емоції до навчання в залежності від змісту уроку і прийомів роботи вчителя	Мотивація нестійка, навчається очікує впливу ззовні, і підпорядковується вказаному шляху	Пристає до нових видів діяльності, але при скрутні легко втрачає інтерес до навчання	Випробувавши почуття успіху одного разу, він захоче зміцнити свої досягнення
Низький (пасивний)	Проявляє позитивні емоції не стільки з приводу навчання, скільки з приводу спілкування з однокласниками	Пасивний. Починає роботу під впливом вчителя	Його активність поступово тане. Вибирає простий шлях вирішення	Байдуже ставиться до оцінок і відміток

Саме в рамках даної роботи будемо використовувати метод спостереження, анкетування, індивідуальні бесіди з учнями для виявлення рівня розвитку пізнавальної активності молодших школярів.

Спостереження.

Мета дослідження – на основі співвідношення показників визначити рівень пізнавальної активності учнів.

Хід проведення – учитель, в процесі спостереження за учнями, в бланку таблиці відзначає присутність або відсутність показників активності, самостійності та емоційних проявів.

Обробка даних – необхідно визначити за кількістю класу, які прояви домінують; на якому рівні пізнавальної активності знаходиться даний клас виходячи з підрахунку проявів, для цього користувалися показниками пізнавальної активності з першої таблиці даного параграфу.

Анкета визначення рівня пізнавальної активності. (Л.Фрідман).

Мета дослідження – визначити ступінь пізнавальної активності молодших школярів.

Хід проведення – учням необхідно відповісти на питання анкети (вибрати і дописати), що стосуються навчальних предметів в цілому.

Обробка даних – аналізуючи відповіді дітей, дізнаюся на якому рівні розвинена пізнавальна активність класу для успішного навчання виходячи з власних відповідей, посилаючись на показники пізнавальної активності.

Методика «Виявлення пізнавальної активності» (Л. Червякова, Ю. Бойко).

Мета дослідження – виявлення учнів з різними рівнями пізнавальної активності, розробка рекомендації щодо розвитку пізнавальної активності в учнів молодших класів з різними рівнями пізнавальної активності.

Хід проведення – учням пропонується анкета, в якій сім питань пов'язаних з предметною областю. У першому питанні дітям необхідно вибрати одну або кілька навчальних дисциплін із запропонованих, далі в питаннях з другого по сьомий потрібно заповнювати графі предметів, які вибрав учень в першому питанні. Питання 2-7 націлені на те, щоб зрозуміти, чому школярі зацікавлені предметами, які вони вибрали, а також дізнатися чи змінюється їх пізнавальна активність поза школою або залишається колишньою.

Обробка даних – виявлено пізнавальну активність класу за кількістю обраних предметів. Про високу пізнавальної активності може свідчити вибір від 4-7 предметів. Якщо учні вибирають 2-3 предмета, то це свідчить про середній рівень пізнавальної активності молодших школярів. У разі якщо діти вибирають 1 предмет, то це може вказувати на те, що у дітей пізнавальна активність низька.

Для розрахунку загального рівня пізнавальної активності скористаємося бальною системою, в питаннях з 3 по 7 за відповідь під буквою А нараховується 5 бали, Б – 3 бали, В – 1 бал.

2.2. Констатувальне дослідження рівнів сформованості пізнавальної активності молодших школярів

Дослідження рівня розвитку пізнавальної активності молодших школярів було проведено на базі Чернівецької ЗОШ №3. Всього в дослідженні взяли участь 25 осіб (10 дівчаток, 15 хлопчиків), що навчаються в 3 класі.

Освітній процес в даній школі охоплює три ступені загальної освіти (початкову школу, основну, і середню).

Для того щоб виявити рівень пізнавальної активності в класі були використані метод спостереження, індивідуальні бесіди з учнями, анкетування.

Спостереження.

Мета дослідження - на основі співвідношення показників визначити рівень пізнавальної активності учнів.

Хід проведення-учитель, в процесі спостереження за учнями, в бланку таблиці відзначає присутність або відсутність показників активності, самостійності та емоційних проявів до навчального процесу.

Обробка даних – необхідно визначити за кількістю класу, які прояви домінують; на якому рівні пізнавальної активності знаходиться даний клас виходячи з підрахунку проявів, для цього використовувалися показники пізнавальної активності з першої таблиці даного параграфу.

Анкета визначення рівня пізнавальної активності (Л.Фрідман)

Мета дослідження-визначити ступінь пізнавальної активності молодших школярів.

Хід проведення – навчаються необхідно відповісти на питання анкети (вибрати і дописати), що стосуються навчальних предметів.

Обробка даних – аналізуючи відповіді дітей, дізнаємося на якому рівні розвинена пізнавальна активність класу для успішного навчання виходячи з власних відповідей, посилаючись на показники пізнавальної активності.

Методика «Виявлення пізнавальної активності» (Л.Червякова, Ю.Бойко)

Мета дослідження – виявлення учнів з різними рівнями пізнавальної активності.

Хід проведення – навчаються пропонується анкета, що складається з 7 питань. Обробка даних здійснюється шляхом підрахунку балів.

Далі представимо основні результати діагностики пізнавальної активності молодших школярів.

Спостереження.

Мета – на основі співвідношення показників визначити рівень пізнавальної активності учнів.

Протягом навчального тижня за дітьми на уроках здійснювалося спостереження.

Таблиця 2

Дані щодо розвитку пізнавальної активності

№	Ім'я учня	Вияляє інтерес до предмету	Інтерес спрямований на об'єкт вивчення	Задає питання, прагне на них відповіді	Проявляє допитливість	Самостійно виконує завдання	Вияляє стійкість у досягненні мети	Проявляє нестійкість в своїх інтересах	У дитини переважає емоційна лінькість
1	Кирил П.	+	-	+	-	+	+	-	-
2	Настя Г.	-	+	-	-	+	+	-	-
3	Ірина Б.	-	+	+	+	-	-	-	+
4	Тимур Х.	+	-	+	+	+	+	-	-
5	Настя К.	+	-	+	+	-	-	+	-
6	Василина В.	-	+	+	-	-	+	+	+
7	Саша Щ.	-	-	-	+	-	-	+	+
8	Полина Р.	+	-	-	+	-	+	+	-
9	Слава В.	+	-	+	+	-	-	+	-
10	Катя М.	+	+	+	+	-	-	-	+
11	Рома М.	+	-	-	-	+	-	+	-
12	Аліса В.	+	+	+	+	+	+	-	-
13	Кирил П.	+	+	-	+	+	+	-	-

14	Андрій М.	+	+	+	-	+	-	+	-
15	Ксюша П.	+	+	+	+	+	+	-	-
16	Женя П.	+	-	+	-	+	-	-	+
17	Поліна Н.	+	+	-	+	+	-	+	-
18	Максим Г.	-	+	-	+	-	-	+	+
19	Юра П.	+	+	+	+	+	+	+	-
20	Ірина А.	+	+	+	+	+	+	-	-
21	Максим И.	-	+	-	+	-	-	+	+
22	Влад Т.	-	+	+	+	+	+	-	-
23	Олег Д.	+	-	+	+	-	+	-	+
24	Гриша К.	+	-	+	-	-	-	+	+
25	Вітя К.	+	+	+	+	+	-	+	-
Загальні кількість проявів у класі		18	15	17	18	14	12	13	9

Потім була підрахована активність дітей, самостійність і їх відволікання.

Якщо учень може самостійно ставити мету, вибирати шляхи її досягнення, проявляє незалежність у вирішенні навчальної задачі і не обмежується її рамками, ми можемо сказати, що у дитини сформована стійка позитивна мотивація навчання. Його дії несуть активний пізнавальний характер. Це говорить про високу пізнавальної активності.

Якщо ж учень проявляє позитивні емоції виходячи зі змісту уроку і прийомів роботи вчителя, очікує впливу ззовні, підпорядковується вказаному шляху і приступає до нових видів діяльності, але при скруті легко втрачає інтерес до навчання, то в даному випадку ми можемо сказати, що перед нами учень із середньою пізнавальною активністю.

У разі, якщо учень проявляє позитивні емоції від спілкування з однокласниками, а не від навчання, байдуже ставиться до оцінок і відміток, починає роботу виключно під впливом вчителя, то це показник низької пізнавальної активності.

Таким чином, в процесі спостереження на уроці за дітьми молодшого шкільного віку з'ясувалося: виходячи із загальної кількості проявів в класі, показники активності і самостійності перевищують показник відволікання.

У 9 учнів активність і самостійність перевищує відволікання, це показник високої пізнавальної активності. Такі діти проявляють інтерес до предмету, задають питання, самостійно виконують завдання проявляючи стійкість в досягненні мети.

У 12 осіб відволікання, самостійність і активність знаходяться приблизно на одному рівні, вони зацікавлені в предметі, але в ході самостійної роботи їм потрібна допомога. Учні задають питання, але як правило не пізнавального характеру. Це свідчить про середню пізнавальну активність.

У 4 осіб відволікання перевищує активність, вони нестійкі в своїх інтересах, не задають питання, в самостійній роботі вони безуспішні.

Проаналізувавши результати спостереження можна відзначити, що переважна більшість учнів – діти із середньою пізнавальною активністю. Вони активні, але часто відволікаються на уроках.

Далі представимо результати анкетування за методикою Л. Фрідмана.

Мета дослідження – визначити пізнавальну активність молодших школярів.

Аналіз результатів показав, що учнів приваблює отримання хороших відміток в школі, але перспектива самостійної роботи їх зовсім не надихає.

Так само можна побачити, що більшість учнів вважає найцікавішим предметом Образотворче мистецтво, що говорить про творчий підхід в навчанні, і на другому місці навколишній світ, як показник зацікавленості учнів у відкритті нових знань про світ, який оточує їх.

14 осіб відзначили, що можна включити в навчання інформатику і додаткову іноземну мову, що не може не радувати, так як це є ознакою усвідомлення учнями важливості ІК технологій та іноземних мов в сучасному суспільстві.

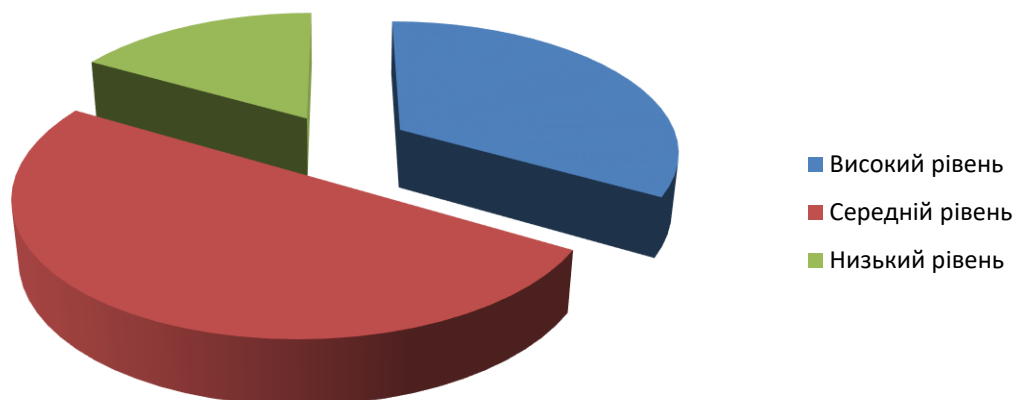
Учні можуть проявляти активність і зацікавленість тільки в певних ситуаціях, в основному, обумовлених змістом діяльності, її емоційною привабливістю. Вони легко включаються в нові види діяльності, проте в разі виникнення праці відразу втрачають інтерес. Зробимо висновок, що пізнавальна активність в досліджуваному класі розвинена на хорошому рівні, але для подальшого успішного навчання цього не достатньо.

Представимо результати діагностики пізнавальної активності молодших школярів за методикою «Виявлення пізнавальної активності» (Л.Червякова, Ю.Бойко).

Мета дослідження – виявлення учнів з різними рівнями пізнавальної активності; розробка рекомендації щодо розвитку пізнавальної активності в учнів молодших класів з різними рівнями пізнавальної активності.

За результатами аналізу анкетування виведемо наступні показники.

Ри.2.Рівні пізнавальної активності учнів (за методикою "Визачення рівнів пізнавальної активності")

У 8 учнів високі показники пізнавальної активності. Вони виражені в питаннях учня до вчителя з предметної області, прагненні брати участь у навчальній діяльності, бажання отримувати знання за межами навчальної програми.

У 13 учнів Середня пізнавальна активність. Учням подобається навчальний предмет або тому що він не викликає у них труднощі, або його просто цікаво викладає вчитель. Лише іноді звертаються до додаткової літератури, задають питання вчителю і взагалі хочуть зрозуміти суть явищ в досліджуваному предметі.

У решти 4 учнів низький показник активності. Як правило вони вибрали по одному предмету, який легко засвоюється ними. Займаються ним в рамках школи і не виходячи за межі програми. Через недостатньо розвиненою пізнавальної активності, при скруті з іншими предметами, вони втрачають до такого предмету будь-який інтерес.

Виходячи з даних аналізів пізнавальної активності з предметів і загальної пізнавальної активності, зробимо висновок – пізнавальна активність в даному класі розвинена на високому рівні, у таких учнів (Ксюша П., Кирило П., Ірина а., Влад т., Аліса в., Вітя К., Кирило П., Юра П., Тимур Х.)

сформовано активне ставлення до навчання, задають велику кількість питань, націлених на пізнання. Навчаються самостійно виконують завдання і прагнуть впоратися із завданнями підвищеної труднощі.

Пізнавальна активність розвинена на середньому рівні у таких учнів (Настя Г., Ірина Б., Поліна Н., Олег Д., Слава В., Катя М., Настя К., Рома М., Поліна Р., Андрій М., Женья П., Васирина В.). У такій позиції, активність і відволікання навчається знаходиться на однаковому рівні. Учень задає питання, що стосуються теоретичного матеріалу, а при самостійному виконанні завдань у учня виникають труднощі.

Всього лише у чотирьох осіб (Максим Г., Саша Щ., Гриша К., Максим І.) низька пізнавальна активність, пов'язана з надмірною емоційністю і відволіканням на уроках, і в більшості своїй незацікавленістю у вивченні предметів.

Таким чином, в ході діагностики пізнавальної активності молодших школярів ми прийшли до наступного висновку. Пізнавальна активність дітей в 3 класі сформована на високому рівні (9 осіб), середньому рівні (12 осіб), і тільки у чотирьох осіб низька пізнавальна активність, пов'язана з надмірною емоційністю і відволіканням на уроках, і в більшості своїй незацікавленістю в вивченні предметів. Для розвитку пізнавальної активності учнів нами було запропоновано організаційно-методичне забезпечення активізації пізнавальної діяльності молодших школярів на уроках літературного читання засобами художній творів.

2.3. Обґрунтування організаційно-методичного забезпечення активізації пізнавальної діяльності учнів початкової школи на уроках літературного читання

Враховуючи те, що провідною діяльністю молодших школярів є навчання, саме розвиток пізнавальної активності учнів у навчально-виховному процесі початкової школи набуває особливої актуальності.

Пошук нових форм організації навчальної діяльності, методів і прийомів навчання, що впливають на розвиток пізнавальної активності учнів, є однією з основних форм роботи вчителя. Під впливом пізнавальної активності навчальна робота навіть у слабких учнів протікає більш продуктивно. Але не все в навчальному матеріалі може бути для учнів цікаво. І тоді виступає джерело пізнавального інтересу – процес діяльності. Щоб не порушити бажання вчитися, потрібно розвивати потребу учня займатися пізнавальною діяльністю, тобто в самому процесі його навчання знаходити привабливі сторони.

Провідна педагогічна ідея нашої роботи полягає в створенні умов для розвитку пізнавальної активності, пізнавального інтересу учнів для вдосконалення навчальної діяльності школярів на уроках в початкових класах.

Найважливішою передумовою в процесі розвитку пізнавальної активності молодших школярів є інтерес, за допомогою якого навчаються набувають міцні знання, вміння, навички.

Використання елементів проблемної, диференційованої, особистісно-орієнтованої, ігрової та інших навчальних технологій, вирішення цікавих нестандартних завдань, дає можливість не тільки передати учням якомога більше знань, а й прищепити смак до їх самостійного придбання, активізувати їх пізнавальну активність, підвищити інтерес до навчального предмету, забезпечити розвиток здібностей, готувати до вирішення життєвих ситуацій.

Способи розвитку пізнавальної активності, які можна використовувати на уроках: створення атмосфери зацікавленості: досягнення поставленої мети, оцінки праці; стимулювання до діалогу і ситуацій, в яких учні повинні:

- ✓ висловлювати свою думку, наводити аргументи, докази, використовувати набуті знання;
- ✓ ставити питання вчителю, товаришам, з'ясовувати незрозуміле, заглиблюватися з їх допомогою в процес пізнання;
- ✓ аналізувати відповіді товаришів, твори, інші творчі роботи, вносити корективи, давати поради;
- ✓ ділитися своїми знаннями з іншими;
- ✓ допомагати товаришам при скрутних ситуаціях, пояснювати їм незрозуміле.

Підвищення ефективності навчання, розвитку пізнавальної активності молодших школярів безпосередньо залежить від доцільності підбору і використання різноманітних, найбільш адекватних до навчальної теми методів і прийомів навчання, а також від активізації всього навчального процесу.

Прийоми стимулювання пізнавальної активності дітей повинні бути спрямовані на всіх дітей різного рівня.

У попередньому параграфі ми виділили 3 групи учнів різного рівня:

- діти входять в 1 групу з низькою пізнавальною активністю відрізняються нестійкою працездатністю, зайвою емоційністю, підвищеною стомлюваністю, байдужістю до оцінок і відміток;
- у дітей 2 групи, середньої пізнавальної активності, хороша активність на уроці, проявляє інтерес до досліджуваного, самостійність у виконанні завдань, навчальна мотивація не дуже стійка. Їм необхідно постійне ненав'язливе увагу вчителя, невелика Стимуляція, включення творчих завдань;
- діти 3 групи, високої пізнавальної активності, володіють повною самостійністю у вирішенні навчальної задачі, проявляють активний інтерес до предмету вивчення, регулюють свої емоції і дії.

Розвиток однієї дитини відрізняється від розвитку іншої. Провідними методами є розвиваючі і проблемно пошукові методи навчання (прийоми порівняння, класифікації, аналізу і синтезу, узагальнення). Слід практикувати створення проблемних ситуацій, реалізуючи проблемно-діалогічний підхід і тим самим викликаючи всіх учнів на дискусію, що штовхає їх до роздумів, пошуків, висновків.

Урок можливо провести в різних формах навчання: урок-змагання «Брейн-ринг» «Своя гра», «Що? Де? Коли?»; урок-КВК; урок-екскурсія: «У пошуках Всесвітньої спадщини», та ін.; урок-подорож. Так на уроці ненав'язливо збагачується словниковий запас, розвивається мова, активізується увага дітей, пізнавальна активність, розширюється кругозір, прищеплюється інтерес до предмету, розвивається творча фантазія, виховуються моральні якості. У такій формі – проблемно-діалогічний і дослідницький методи нададуть найбільш ефективний вплив на учнів різного рівня пізнання.

З найактуальніших питань сучасної освіти є питання про якісне засвоєння програмного матеріалу абсолютно всіма учнями. Домогтися цього ми зможемо за допомогою методів, прийомів роботи описаних в першому розділі і диференційованого підходу, має на увазі індивідуальний підхід до дітей, який поєднує в собі фронтальні, групові та індивідуальні завдання з теми, що вивчається.

Такий підхід полягає в знаходженні простого шляху досягнення мети, інакше кажучи-необхідно знайти зону найближчого розвитку учня, по якій він повинен прийти до кінцевої мети, тобто до самостійного виконання завдання.

Основне значення різнорівневих завдань полягає в тому, щоб враховуючи індивідуальні особливості учнів у навчальній ситуації, створити кожному з них найбільш сприятливі умови для формування пізнавальної діяльності в процесі навчання.

Для учнів кожного рівня пізнавальної активності виділимо необхідні завдання навчання: Для учнів високого рівня необхідно:

- ✓ підвищення якості предметних умінь і навичок;
- ✓ удосконалення дослідницької та творчої діяльності;

На додаток до цього, у окремих учнів – необхідно формувати стійкий інтерес до уроку; необхідне формування потреби в самостійній пізнавальній діяльності.

Для дітей із середнім рівнем необхідно:

- ✓ організувати такі психологічні та педагогічні умови при яких учень перейде на більш високий рівень навчання;
- ✓ формувати і розвивати нові вміння і навички з дисципліни, що вивчається;
- ✓ формувати у учнів навички спільної діяльності для подальшого переходу в самостійну діяльність.

Для дітей з низьким рівнем пізнавальної активності:

- ✓ формувати і коригувати мотивацію на процес і саму навчальну діяльність;
- ✓ розвивати розумові здібності, які дозволять засвоїти базові знання і тим самим створять умови для переходу на наступний рівень пізнавальної активності і навчання в цілому;
- ✓ розвиток початкових навичок спільної роботи. Способи і прийоми роботи з учнями 3 класу.

Виходячи з даних діагностики ми можемо помітити, що у всіх учнів свої особливості по відношенню до навчання. Нарівні з методами і прийомами, які були описані в першому розділі нашої роботи, при їх використанні необхідно враховувати і індивідуальні особливості учнів, організовуючи навчальну діяльність. Реалізувати таку роботу можна через завдання розрізняються за обсягом, ступеня труднощі, ступеня надання допомоги.

Здійснювати таку роботу необхідно на всіх етапах уроку, включаючи перевірку домашнього завдання.

Проводячи індивідуальне опитування потрібно намагатися питати за бажанням, і якщо текст за обсягом невеликий, викликати на переказ добре

підготовленого учня, зазвичай це діти з високою пізнавальною активністю, але і не тільки вони – Настя г., Поліна р., Рома м., Поліна Н., Олег Д. так само відповідально підходять до виконання домашнього завдання. Потім, після виступу своїх товаришів готується учень, який недостатньо добре підготував домашнє завдання, але уважно прослухав розповідь свого однокласника. Це розвиває вміння уважно слухати виступаючого.

Учні, які потребують додаткового часу на те, щоб згадати переказ, спочатку уроку можна запропонувати картку «План розповіді», за допомогою якої учень зможе зосередитися над складанням правильної відповіді. При виступі учень може взяти з собою цю картку.

Проводячи письмове опитування за домашнім завданням, можна використовувати індивідуальні картки, які адресовані конкретним учням. Завдання на цих картках відрізняються за складністю.

Такий диференційований підхід до учнів необхідно застосовувати і при вивченні нового матеріалу.

Вчителю необхідно продумати завчасну роботу з підготовки учнів до вивчення нової теми. За допомогою такої підготовки, знайомства з матеріалом вдома самостійно, учні розвинуть дослідницькі вміння, відповідальне ставлення до виконання завдання, так як доповідь повинна бути зрозуміла поперше для самого дослідника, А по-друге для слухачів. Починаємо таку роботу з більш підготовлених учнів (Аліса В., Кирило П., Ксюша П., Юра П., Ірина А., Влад Т.) треба пропонувати додаткове домашнє завдання з підготовки доповіді про об'єкт розглянутому в новій темі уроку. Після декількох таких виступів, можна переходити до наступної категорії дітей (Ірина Б., Рома М., Женя П., Поліна Н., Олег Д., Василина В.) у яких спостерігається активність, самостійність але не в повній мірі. Починає складати такі короткі доповіді учень разом з учителем. Після чого, вчитель пропонує самостійно зайнятися доповіддю. Коли буде зрозумілий алгоритм виконання подібного завдання, переходимо до учнів низького рівня активності (Максим Г., Саша Щ., Максим І., Гриша К.). За підсумком через цей вид діяльності проходять всі учні.

Для активізації пізнавального інтересу до вивчення матеріалу можливо використовувати картинку відомої тваринного пов'язаного з наукою, це може бути «вчений кіт», «мудра сова», а нижче під картинкою розташувати кишеньки. У кишеньках буду лежати Питання різної складності, змістом, обсягом. Завдання учнів-знайти відповіді на дані питання звертаючись до різних джерел інформації: книги, журнали, газети. Наприклад для таких учнів з низьким рівнем розвитку пізнавальної активності, необхідні наростаючі джерела інформації, тобто. для початку можна обмежитися матеріалом шкільного підручника, поступово виходячи за рамки і переходячи на бібліотечні книги, журнали, перевірені сайти мережі Інтернет. Учні виконавши завдання, здають відповіді на перевірку вчителю, а вчитель в свою чергу оцінює відповідь, організовує на уроці хвилину цікавої відповіді.

Детальніше зупинимось на етапі закріплення вивченого матеріалу, так як саме на цьому етапі виявляються нерозуміння учнем матеріалу, будь-які упущення. Як ми вже зазначили, що в досліджуваному класі учні мають різні потреби, тому роботу слід будувати диференційовано.

Самостійність – один з головних показників успішної пізнавальної діяльності учня, тому плануючи навчальний процес необхідно намагатися залучити в самостійне вирішення проблеми всіх учнів класу.

Організовується робота таким чином – на етапі знайомства з новим знанням учні досліджують завдання, визначають його зміст і правила оформлення. На даному етапі роботи, вже деяка частина дітей приступають до виконання завдання. Для окремих учнів можна дати додаткове завдання безпосередньо пов'язане з виконуваним, наприклад скласти аналогічний приклад, завдання, ситуацію, так як за допомогою даної роботи ми спробуємо сформувати стійкий інтерес до уроку і потреба до самостійної діяльності. Решта учні переходять до аналізу способу вирішення завдання за допомогою вчителя і виконують першу частину вправи фронтально. Розібравшись і зрозумівши алгоритм рішення, як правило, ще частина дітей починає

приступати до самостійного виконання завдання. Решта учнів, які утруднюються в роботі, виконують завдання разом з учителем.

Ефективність подібної роботи полягає в спокійній обстановці – учні самі вибирають коли їм приступати до самостійної роботи. А при виникненні незрозуміння, вони можуть повернутися до фронтальної роботи і врахувати можливі помилки, які вони допустили. Тим самим ми бачимо, що ступінь самостійності учнів на уроці різна.

Так як в учнів 3 класу різна ступінь самостійності, відповідно і темп навчання у всіх різний. Звідси впливає потреба в додаткових завданнях.

Не всі уроки повинні проходити фронтально. Необхідно спланувати урок самостійної роботи, де окремим учням буде надана допомога не в особі вчителя, а у вигляді:

- підготовчих вправ для виконання основного завдання, або допоміжних завдань;
- підказок (карток-помічників, записів на дошці).

З метою активізації пізнавальної діяльності на уроках літературного читання можна використовувати творчі роботи.

У методичній науці виділяється наступна класифікація видів творчих робіт на основі прочитаного [2].

1. Творчий переказ(передача змісту з будь-якими змінами): додати, що могло передувати тій ситуації, яка зображена в творі; придумати, як могли розвиватися події далі; зміна особи оповідача; зміна граматичного часу дієслова.
2. Ілюстрування: а) словесне малювання; б) графічне; в) музичне.
3. Драматизація у всіх її формах: а) читання за ролями; б) пантоміма; в) постановка «живих картин»; г) Інсценування твору; д) власне драматизація.
4. Створення власного тексту на основі прочитаного (за аналогією).
5. Створення власних висловлювань (реалістичних і фантастичних історій, нісенітниць і небилиць, загадок).

Одним з ефективних і цікавих видів творчих робіт є драматизація. Драматизувати – значить відігравати в особах будь-який літературний твір, зберігаючи послідовність розказаних в ньому епізодів і передаючи характери його персонажів. При драматизації діти використовують всі або деякі з наступних виразних засобів: інтонаційно забарвлене слово, міміку, жест, позу, рух, дію, мізансцену. Саме драматизація є прикладом інтеграції в навчанні (синтез словесного, образотворчого та музичного мистецтва), а також прикладом розробки і здійснення творчих проектів молодшими школярами.

Цінність прийому драматизації полягає в тому, що він допомагає дітям зримо побачити зміст літературного твору, розвиває відтворюючу уяву учнів, служить засобом, сприйняття морального досвіду, відображеного в книзі. Цей вид творчої роботи, як ніякий інший, вчить учнів реалізовувати свої плани у спільній, груповій діяльності.

У сучасних підручниках з літературного читання прийом драматизації знаходить широке застосування.

Крім завдань з драматизації (читання за ролями, Інсценування) в I класі проводиться багато вправ підготовчого характеру з виразного читання окремих фраз і реплік, що цілком відповідає прийнятій в методиці послідовності навчання учнів драматизації.

Як показує проведений аналіз, драматизація знаходить своє відображення у всіх підручниках з літературного читання. У I-II класах учні вчать читати за ролями, готувати найпростіші інсценування художніх творів, вчать використовувати компоненти інтонації в якості засобів виразності (визначення тону, темпу, гучності проголошення реплік героїв). У III-IV класах учні послідовно, відповідно до конкретних рекомендацій готують драматизації казок, епізодів з оповідань за готовим і самостійно розроблених схем. Така робота допомагає молодшим школярам набутти власного досвіду пізнавальної діяльності, навички співпраці з дорослими і однолітками, емоційно заряджає і радує їх.

Серед словесних методів навчання, які спрямовані на активізацію пізнавальної діяльності на уроках літературного читання можемо виділити:

- ✓ метод дискусії застосовується з питань, що вимагають роздумів, щоб учні могли вільно висловлювати свою думку і уважно слухати думку виступаючих;
- ✓ метод самостійної роботи з учнями. З метою кращого виявлення логічної структури нового матеріалу дається завдання самостійно скласти план розповіді вчителя або план-конспект з виконанням установки: мінімум тексту - максимум інформації.

Вводячи в навчальний процес прийоми активізації, потрібно враховувати наступне:

- індивідуальні особливості кожної дитини;
- ✓ тип організації (яка форма є більш придатною для виконання наміченої мети);
- ✓ методи (якими дидактичними та організаційними методами можна досягти мети);
- ✓ засоби, необхідні для досягнення мети;
- ✓ час, протягом якого організовується підготовка та організація обраних форм.

Найбільший активізуєчий ефект на заняттях з літературного читання дають ситуації, в яких учні самі повинні:

- ✓ обстоювати свою думку;
- ✓ брати участь у дискусіях та обговореннях;
- ✓ ставити питання своїм товаришам і викладачам;
- ✓ рецензувати відповіді товаришів;
- ✓ оцінювати відповіді та письмові роботи товаришів;
- ✓ займатися навчанням відстаючих;
- ✓ пояснювати слабшим учням незрозумілі місця;
- ✓ самостійно вибирати посильне завдання;
- ✓ знаходити кілька варіантів можливого вирішення пізнавальної задачі

(проблеми);

- ✓ створювати ситуації самоперевірки, аналізу особистих пізнавальних і практичних дій;
- ✓ вирішувати пізнавальні завдання шляхом комплексного застосування відомих їм способів вирішення.

Неоціненна роль літератури в загальному розвитку школярів. Література здатна дати широку картину зовнішнього світу, ввести в світ внутрішнього життя людини, збагатити духовно, морально і емоційно, розвинути уяву, мова, здатність виразити себе в слові. Показником розвитку пізнавальної активності є творчі здібності дітей. Дітям дуже подобається щось вигадувати, проявляти оригінальність, не шаблонність. Наприклад, намалювати птицю щастя, придумати прізвище негативному герою, зобразити неіснуюче тварина, дати йому ім'я, придумати шкідливі поради. Будь-яка творча діяльність є результатом створення чогось нового, незвичайного. Працюючи на уроці літературного читання, дитина створює своє щось нове. Весь цей творчий, пізнавальний процес повинен пройти чотири важливих етапи. Якщо він зрозумів, що і як потрібно виконувати, спробував вирішити проблему, то він отримає свій результат, який неодмінно повинні побачити якомога більше людей. Якщо дитина впевнена, що вчитель з його творінням познайомить однокласників, батьків, то йому захочеться самому творити і придумати щось нове. Учні розвиваються в діяльності, шукають, здобувають знання. При читанні літературних казок можна запропонувати учням:

- 1) намалювати ілюстрацію до прочитаного твору;
- 2) виліпити героя з пластиліну;
- 3) розіграти сценку;
- 4) скласти казку з таким же початком або схожими персонажами;
- 5) підібрати загадку до казки, намалювати відгадку;
- 6) підібрати прислів'я та приказки з різних тем.

На уроках читання казок різних народів можна запропонувати такі завдання:

- 1) скласти рисунковий діафільм;
- 2) Знайти крилатий вислів в казці;
- 3) придумати щасливу кінцівку до казки;
- 4) дати тлумачення слову, робота зі словником по розширенню активного словникового запасу учнів.

При ознайомленні з жанром байки, запропонувати такі види завдань:

- 1) виразне читання байки і її драматизація;
- 2) придумати експозицію байки;
- 3) складання літературної мозаїки;
- 4) складання характеристики героїв з опорою на вибіркоче читання;
- 5) розгадування кросвордів.

Для розвитку творчої активності на уроці використовувати і такі види завдань:

1) складання та доопрацювання текстів. Перед вами текст «Казка про кульбабу». Ваше завдання підібрати до іменників імена прикметники. Зробити так, щоб Опис стало яскравим.

2) використовувати в роботі творчі перекази, які передбачають передачу тексту з будь-якими змінами:

- додати те, що могло передувати тій ситуації, яка зображена в творі;
- замінити оповідача далі;
- змінити граматичний час дієслова;
- придумати, як могли розгортатися події далі.

Творчий переказ тренує гнучкість читацького погляду, привчає бачити позицію різних героїв, співпереживати їм.

Також можна використовувати і такі форми роботи як:

- 1) підібрати додатковий матеріал про автора твору;
- 2) підготувати виставку книг одного з авторів;
- 3) Знайти додатковий матеріал в енциклопедії;
- 4) твори казок, лічилок, віршів.

Твори, наприклад, на різні теми наближають автора до саморозкриття, самовираження особистості. Проведена робота з розвитку пізнавальної активності на уроках літературного читання дає свої результати. Учні демонструють індивідуальні та неповторні творчі рішення поставлених перед ними завдань. Робота з формування та розвитку пізнавальної активності здійснюється не тільки через уроки літературного читання, а й через позакласні заходи, свята.

«Мама, тато, я – читаюча сім'я», співпраця з міською та шкільною бібліотекою, предметні тижні та різні конкурси та вікторини. Учням подобаються нестандартні завдання, завдання творчого характеру. Школярі намагаються самі доходити до правильної відповіді, вирішувати «хитрі» питання. Уже в молодшому шкільному віці необхідно наповнити пізнавальну потребу новим змістом, щоб сформувані у дитини бажання зрозуміти істотні зв'язки і відносини в досліджуваному предметі. Важливо, щоб на це була спрямована активність, щоб дитина відчувала задоволення від самого процесу аналізу речей

Висновки до другого розділу

Дослідження рівня розвитку пізнавальної активності молодших школярів було проведено на базі Чернівецької ЗОШ №3. Всього в дослідженні взяли участь 25 осіб (10 дівчаток, 15 хлопчиків), що навчаються в 3 класі.

На першому етапі нами було визначено методику діагностичного дослідження та здійснено опис її проведення. Для того щоб виявити рівень пізнавальної активності в класі були використані метод спостереження, індивідуальні бесіди з учнями, анкетування.

Проаналізувавши результати спостереження можна відзначити, що переважна більшість учнів – діти із середньою пізнавальною активністю. Вони активні, але часто відволікаються на уроках.

Таким чином, в ході діагностики пізнавальної активності молодших школярів ми прийшли до наступного висновку. Пізнавальна активність дітей в 3 класі сформована на високому рівні (9 осіб), середньому рівні (12 осіб), і тільки у чотирьох осіб низька пізнавальна активність, пов'язана з надмірною емоційністю і відволіканням на уроках, і в більшості своїй незацікавленістю в вивченні предметів.

Для розвитку пізнавальної активності учнів нами було запропоновано організаційно-методичне забезпечення активізації пізнавальної діяльності молодших школярів на уроках літературного читання засобами художніх творів.

ВИСНОВКИ

У результаті дослідження ми дійшли до наступних висновків.

1. Проаналізувавши різні трактування понять «діяльність», «навчальна діяльність», «пізнавальна діяльність» та «навчально-пізнавальна діяльність», ми визначили, що сутністю поняття «пізнавальної діяльності» в контексті даного дослідження є різновид соціальної активності, що виявляється по відношенню до процесу пізнання. Її предметним результатом є наукові знання, вміння, навички, форми поведінки і види діяльності, якими опановує той, хто навчається.

2. У молодшому шкільному віці у дітей змінюються фізичні та психологічні особливості, а так само змінюється ставлення до навчання. Дитина усвідомлює, що вона є обов'язковою, суспільно значущою діяльністю. У період надходження дитини в школу відбувається подальший фізичний і психофізіологічний розвиток, що забезпечує можливість систематичного навчання. Молодший шкільний вік характеризується первинним входженням в навчальну діяльність. У цей період закладаються основи вміння вчитися. Під впливом навчальної діяльності у молодших школярів формуються новоутворення: рефлексія, внутрішній план дії і довільність.

3. Щоб активізувати пізнавальну діяльність, потрібно зацікавити дитину, змотивувати. Для формування повноцінної позитивної навчальної мотивації необхідна цілеспрямована робота, мета якої – активне освоєння навчальної діяльності, навчального завдання.

4. Основна мета роботи полягала у вивченні особливості розвитку пізнавальної активності молодших школярів та розробки рекомендації щодо розвитку пізнавальної активності третьокласників у навчальній діяльності.

Для досягнення поставленої мети були поетапно реалізовані всі теоретичні та практичні завдання: вивчена психолого-педагогічна література, підібрані діагностичні методики, що вивчають пізнавальну активність у учнів початкових класів, проаналізовані результати діагностики пізнавальної

активності молодших школярів, розроблені рекомендації з розвитку пізнавальної активності у учнів молодших класів.

5. Теоретичні та експериментальні дослідження вчених переконують, що активізація освітнього процесу проявляється не тільки в збільшенні обсягу потрібної інформації, його щільності і комплексності, а й у створенні дидактичних і психолого-педагогічних умов осмисленості навчання учнями, залучення їх до пізнавальної діяльності на рівні не тільки інтелектуальної, а й особистої і соціальної активності.

У даній роботі для вивчення пізнавальної активності молодших школярів використані: метод спостереження, анкетування, індивідуальні бесіди з учнями для виявлення пізнавальної активності молодших школярів.

6. В ході діагностики з'ясували, що пізнавальна активність дітей в 3 класі сформована на високому рівні (9 осіб), середньому рівні (12 осіб), і тільки у чотирьох осіб низька пізнавальна активність, пов'язана з надмірною емоційністю і відволіканням на уроках, і в більшості своїй незацікавленістю у вивченні предметів. Задля розвитку пізнавальної активності учнів були розроблені рекомендації вчителям.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акуленко А.І. Система диференційованих вправ з логічним навантаженням як засіб розвитку логічного мислення учнів 5-6 класів при вивченні математики: автореф. дис. на здобуття наук.ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» К., 2000. 19 с.
2. Антонов Н. Інтеграційна функція навчання. Київ: Освіта, 2009. 304 с.
3. Бібік Н. М. Формування предметних компетентностей в учнів початкової школи: монографія К.: Педагогічна думка, 2014. 346 с.
4. Божук С. Психолого-педагогічні умови розвитку пізнавального інтересу молодших школярів . Актуальні питання дошкільної та початкової освіти. Кривий Ріг, 2019. Вип. 2. С. 124-127.
5. Боковський В. Розвиток пізнавальних процесів / В. Борковський // Початкова школа. 1997. №12. С. 23-24.
6. Бондарчук Н. Активізація пізнавальної діяльності молодших школярів . Вісн. Житомир. держ. ун-ту. 2018. № 41. С. 103-106.
7. Бутрім В. Розвиток логічного мислення школярів на уроках математики. Початкова освіта. 2016. №15. - Вкл. С.1-11.;
8. Васильченко І. В. Організація системи соціального виховання учнів . Педагогіка і психологія. 2019. № 2. С. 27-30.
9. Вельямінова Т. Розвиток пізнавальних здібностей на уроках української мови Початкова освіта. 2000. №3. С. 7.
10. Выготский Л. С. Педагогическая психология / Под ред. В. В. Давыдова. М.: Педагогика, 2001. 980 с.
11. Выготский Л.С. Педагогическая психология Под. ред. В.В. Давыдова. М.: Педагогика 1991. 479с.
12. Выготский Л.С. Проблема возраста Собр. соч. Т.4. М., 1984.
13. Гаврилина С.Е. Логика. М.: Эксмо, 2005. 64 с.
14. Гайдаржи Г.Х. Развитие логического мышления Начальная школа. – 2018.

№ 5. С. 93-97.

15. Гайштут А. Упражнения по развитию логического мышления: Логическая мозаика. К., 1994. 65 с.
16. Гальперин П. Я. Психология мышления и учение о поэтапном формировании умственных действий Исследование мышления в советской психологии. М.: Просвещение, 1966. – 446 с.
17. Гетманова А.Д. Логика: Новая школа, 2005. 416 с.
18. Гильбух Ю., Коробко С., Кондратенко Л. Психологопедагогические основы дифференциации обучения в начальном звене общеобразовательной школы К.: Рад. шк., 1991. – 65 с.
19. Готовність дитини до навчання / Упоряд. С. Максименко, К. Максименко, О. Главник. К.: МікросВВС, 2003.
20. Грановская Р. М. Элементы практической психологии.: Издательство Ленинградского университета, 1984. 391 с.
21. Гуревич К. М. Индивидуально-психологические особенности школьников. – М.: Просвещение, 19 – 176 с.
22. Давидюк З. Проблеми активізації творчого потенціалу особистості Науковий вісник Чернівецького університету імені Юрія Федьковича. Серія: педагогіка і психологія : зб. наук. праць Чернівці, 1999. Вип. 43. С 127–130.
23. Дамениа О.Н. Воспитание мышления Сухуми: «Алатара», 1981. 135 с.
24. Данилова Л. Розвивати пізнавальну активність учнів Рідна школа. 2002. № 6. С. 18-20.
25. Данилова Л. Розвивати пізнавальну активність учнів Рідна школа. 2002. №6. С. 18-19.
26. Державний стандарт початкової загальної освіти // Режим доступу: http://mon.gov.ua/images/files/doshkilna_cerednya/serednya/derzhstandart/derj_standart_pochatk_new.doc
27. Дружинин В. Н. Диагностика общих познавательных способностей / В. Н. Дружинин // Когнитивное обучение: современное состояние и

- перспективы. – М.: Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС, 1997. 261 с.
28. Дубравська Д.М. Основи психології: навч. Посібник Львів: Світ, 2017. – 280 с.
29. Дуцяк І. Логіка: Навч. посібник для студ. вуз. Львів: Просвіта, 1996. 127 с..
30. Дюдіна О. Пізнавальна діяльність молодших школярів на уроці Початкова школа. – 2006. – №6. – С. 14-17.
31. Жеребкін В. Логіка: Підручник/ Василь Жеребкін. – 7-е вид., стереотипне. – К.: Знання, 2004. - 255 с.
32. Жинеренко И.К. Логическое мышление детей 7-10 лет и его развитие/ И.К. Жинеренко. – Омск: ОГУ, 1997. – С. 4.
33. Задесенець М.П. Вікові особливості розвитку дітей і формування їх особистості– К.: Вища школа, 1978. – 264 с.
34. Заскалета С. Г. Організація самостійної пізнавальної діяльності студентів сільськогосподарського інституту (за матеріалами вивчення іноземних мов): дис... кандидата пед. наук: 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». – Київ, 2000. – 235 с.
35. Івін О. Логіка: Експериментальний навч. посібник для факультат. курсів за вибором учнів ст. кл. загальноосвітніх шкіл, ліцеїв, гімназійи / Олександр Івін; Міжнародний фонд «Відродження»; Програма «Трансформація гуманітарної освіти в Україні». К.: АртЕк, 1996. 231 с.
36. Катеруша О. Шляхи активізації пізнавальної діяльності / О. Катеруша // Педагогіка вищої та середньої школи: зб. наук. праць. Кривий Ріг : КДПУ, 2009.Вип. 24.- 288-294.
37. Ковшар О. Методи стимулювання позитивних мотивів та пізнавальної активності навчання молодших школярів Педагогіка вищої та середньої школи: зб. наук. праць.–Кривий Ріг : КДПУ, 2009.-Вип. 24. 294-299.
38. Колмакова Н.А. Формирование готовности студентов педвуза к развитию логического мышления младших школьников (на примере математических дисциплин): дисс... кандидата пед. наук: 13.00.08 / Колмакова Надежда

- Афанасьевна..2012 – 230 с.
39. Конверський А. Логіка: Підручник для студ. вуз.. К.: Укр. Центр духовної культури, 1999. 394 с
40. Кондратенко А.П. Розумові здібності дитини: Диференціально-діагностичний довідник психолога школи 1 ступеня / За ред. С. Максименка, О. Главника. К.: Главник, 2004. 112 с.
41. Косма Т. В. Мислення учнів молодшого шкільного віку. / Т. В. Косма. – К.: Освіта, 2008. – 206 с.
42. Куделя О. Розвиток пізнавальних інтересів учнів початкових класів при вивченні української мови Східнослов'янська філологія: здобутки і перспективи: Зб. матер. II Всеукр. студ. наук. конф. Кривий Ріг, 2003. С. 376-378.
43. Кулагина И.Ю. Возрастная психология. Развитие ребёнка от рождения до 17 лет м.: Изд. РОУ, 2006. – 197 с.
44. Кутьина Е.В. Влияние решения задач разными способами на развитие логического мышления учащихся начальной школы Режим доступа: http://saripkro.r2.ru/for_teacher/konkurs/baby/kutiyna.htm
45. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность / А.Н. Леонтьев. – М.: Просвещение, 1975. – 303 с.
46. Леонтьев А.Н. Избранные психологические произведения: [в 2 т.] / А.Н. Леонтьев. – Т.1. – М.: Педагогика, 1983. – С. 116.
47. Лисна М. Развитие познавательной активности детей в ходе общения со взрослыми и сверстниками Вопросы психологии. – 1982. – №4. – С. 18-35.
48. Лозова В. І. Теоретичні основи виховання і навчання: навчальний посібник / В. І. Лозова, Г. В. Троцько. –
49. М'ясоїд П. А. Загальна психологія: навч. посібн. / П. А. М'ясоїд. – К.: Вища школа, 1998. – 479 с.
50. Макарова Л.Л. Проблемна ситуація та гра як психологічні детермінанти розвитку пам'яті і мислення молодших школярів: автореф. дис. на здобуття наук.ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова

- психологія» / Л.Л. Макарова. — К., 2001. — 20 с.
51. Маланюк Е.П. О развитии логичности речи младших школьников / Е.П.Маланюк // Начальная школа. — 1974. — № 12. — С. 21-25.
52. Мар'яненко Л. Формування пізнавальної діяльності в молодших школярів / Л. Мар'яненко.—Київ : Ред. загальнопед. газет, 2014.—128 с.
53. Махмутов М. И. Современный урок: Вопросы теории / М. И. Махмутов — М.: Педагогика, 1981. — 191 с.
54. Мельникова О. Пізнавальна активність учнів початкової школи / О. Мельникова // Відкритий урок. — 2013. — №11. — С. 34-37.
55. Менчинская Н. А. Проблемы учения и умственного развития школьника: Избр. психологические труды /
56. Методологические и теоретические проблемы активизации учебно-познавательной деятельности в свете реформы школы: Межвуз. сб. науч. тр. / Ленингр. гос. пед. ин-т им. А. И. Герцена; [Редкол.: Г. И. Щукина (отв. ред.) и др.]. — Л.: ЛГПИ, 1986. — 172 с.
57. Митник О. Розвиток пізнавальної сфери особистості молодшого школяра / О. Митник, С. Швець // Початкова школа. — 2017. — №10. — С. 18-21.
58. Н. А. Менчинская — М.: Педагогика, 1989. — 224 с.
59. Назарець Л. Формування пізнавального інтересу учнів / Л. Назарець // Обдарована дитина. — 2009. — №7. — С. 59-62.
60. Назаров А. Обобщенная модель познавательной деятельности индивида / А. Назаров // Психологическая наука и образование : журнал / гл. ред. В. В. Рубцов. — 2000. — № 3. — С. 40–60.
61. Нікітіна Н. Активізація пізнавальної активності учнів шляхом використання ігрових моментів та цікавих завдань / Н. Нікітіна // Початкове навчання та виховання. — 2011. — № 31. — С. 21-31.
62. Олексюк О. Проблема активізації самостійної пізнавальної діяльності / О. Олексюк // Збірник науково-методичних праць. — Миколаїв, 1993. — С. 55-59.
63. Освітні технології: навч.-метод. посібн. / О. М. Пехота, А. З. Кіктенко, О.

- М. Любарська та ін.; за ред.О. М. Пехоти. – К.: Видавництво А.С.К., 2003. – 255с.
64. Остапйовська І. Приклади завдань для позакласної роботи з інформатики у початковій школі / Ірина Остапйовська // Актуальні проблеми педагогічної освіти: європейський і національний вимір : збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми педагогічної освіти: європейський і національний вимір» («Actual problems teacher education: european and national dimension»), 16–17 травня 2017 року, м. Луцьк. – С. 194–198.
65. Підлужна Г. Нетрадиційні прийоми активізації пізнавальної діяльності на уроках читання / Г. Підлужна // Нові технології навчання в початковій школі: Досвід, проблеми, перспектива.– Матеріали обласної науково-практичної конференції 17-18 листопада 2000 року.– Житомир, 2001.– С.125-129.
66. Полякова А. Система работы по развитию познавательных интересов младших школьников / А. Полякова, Е. Звягнцева // Одаренный ребенок. – 2008. – №6. – С. 110-116
67. Пугач Г.В. Мыслить правильно – значит мыслить логично / Г.В. Пугач. – Пермь, 1963. – 51 с.
68. Пузиревич Є. Створення на уроці умов для підвищення пізнавальної активності всіх учнів / Є. Пузиревич // Початкове навчання та виховання. – 2012. – №10. – С. 2-6.
69. Пушкарьова Т. Діагностування та розвиток пізнавальних процесів у молодшого школяра за умови психологічного супроводу / Т. Пушкарьова // Рідна школа. – 2008. – №3-4. – С. 55-57.
70. Романенко Л. З. Навчальна гра як засіб активізації пізнавальної діяльності на уроках у початкових класах [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.slideshare.net/tatyana6221310/ss-29723650>
71. Романюк С. Шляхи формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках української мови / С. Романюк // Педагогіка вищої та

- середньої школи: збірник наукових праць. – Кривий Ріг: КДПУ, 2010. – Вип. 28. – 416 с.
72. Ротенберг В. С. Трудности детского мышления / В. С. Ротенберг, С. М. Бондаренко // Возрастная и педагогическая психология. Хрестоматия: Учебн. пособие / Сост. И. В. Дубровина, А. М. Прихожан, В. В. Зацепин. – М.: Издательский центр «Академия», 1999. – С. 181–194.
73. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии/ С.Л. Рубинштейн. – Санкт-Петербург – Москва – Харьков – Минск, 1998. – 720 с.
74. Савчук В. Розвиток пізнавальної діяльності на уроках української мови в 3 класі / В. Савчук // Початкова школа. – 2017. – №10. – С. 34-40.
75. Современный словарь по педагогике / Сост. Рапацевич Е.С. – Мн.: «Современное слово», 2001. – 928 с.
76. Соколова Н. Как активизировать познавательную деятельность учащихся / Н. Соколова // Педагогика. – 2001. – №7. – С. 32-36.
77. Строгович М.С. Логика / М.С. Строгович. – М.: Госполитиздат, 1949. – 358 с.
78. Строгонова Л. Развитие познавательных процессов у учащихся младших классов / Л. Строгонова // Початкове навчання та виховання. – 2007. – №1. – С. 5-13.
79. Сушенцев О. Активізація пізнавальної діяльності учнів: теоретичний аспект / під заг. ред. Л. Сушенцової, Н. Житник. – Дніпропетровськ: ІМА-прес, 2014. – С. 204 – 227.
80. Талызина Н.Ф. Формирование познавательной деятельности младших школьников. Кн. для учителя. – М.: Просвещение, 1988. – 175 с.
81. Тернавська Т. Педагогічні умови активізації пізнавальної діяльності студентів ВНЗ у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін / Т. Тернавська // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : зб. наук. праць / Уманський держ. пед. ун-т ім. П. Тичини. – Умань : Софія, 2008. – С. 96–102.
82. Толмачова І. Особливості організації навчального співробітництва у 1

- класі / І.Толмачова // Початкова школа. – 2003. – № 12. – С. 2-4.
83. Тофтул М. Логіка: Посібник/ Михайло Тофтул. – К.: Академія, 2003. - 367 с.
84. Український педагогічний словник / [упор. С.У.Гончаренко]. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
85. Устичук М. В. Дидактичні ігри на уроках інформатики [Електронний ресурс] / Марина В'ячеславівна Устичук // Острів знань. – режим доступу до журн.: <http://shkola.ostriv.in.ua/publication/code7993DB2FB5D89/list-V65BB05F26>.
86. Фалько Н. М. Психологічні засади розвитку мислення молодших школярів / Н. М. Фалько // Збірник наукових праць КПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С.Костюка НАПН України. Проблеми сучасної психології. — 2011. — Випуск 13. — С.554–564
87. Федоренко О.І. Формування логічних умінь учнів основної школи: автореф. дис.на здобуття наук.ступеня канд..пед.наук : спец. 13.00.01 «Теорія та історія педагогіки» / О.І. Федоренко. – К., 1999. – 17 с.
88. Харків: ХДПУ, 1997. – 338 с.
89. Хоменко І. Логіка: Підручник для студ. вищих навч. закладів/ Ірина Хоменко; М-во освіти і науки України, Київський нац. ун-т ім.Т.Г.Шевченка . - К.: Центр учбової літератури, 2007. - 335 с.
90. Шамова Т. П. Проблема активизации учения школьников (Дидактическая концепция и пути реализации принципа активности в обучении): автореф. дис. на соиск. Учен. степени д-ра пед. наук: спец. 13.00.01 – М., 1977. – 33 с.
91. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник / Віктор Борисович Шапар. – Х.: Прапор, 2007. – 640 с.
92. Щукина Г. Активизация познавательной деятельности учащихся в учебном процессе / Г. Щукина.–Москва : Просвещение, 1979.–160 с.
93. Эльконин Д.Б. Психология обучения младшего школьника / Д.Б. Эльконин. – М.: Знание, 1974. – 64 с

94. Энциклопедический словарь / Под ред. Введенского Б. А. – М.: Советская энциклопедия, 1964. – 736 с. 7. Немов Р. С. Психология. В 3-х кн. / Р. С. Немов. – М.: Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС, 1997. – 688 с.
95. Яновська Т. А. Вплив інтегрованого навчання на розвиток мислення учнів початкових класів / Т. А. Яновська // Психологія на перетині тисячоліть: Збірник наукових праць учасників п'ятих Костюківських читань: В 3 т. – К.: Гнозис, 1998. – Т. 3. – С. 600-608.
96. Яновська Т. А. Дидактичні та методичні засоби розвитку мислення молодших школярів в інтегрованому курсі «Довкілля» / Т. А. Яновська // Психологія: Зб. наук. праць НПУ імені М. П. Драгоманова. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2001. – Вип. 13. – С. 249-257.
97. Ящук О. Формування логічного мислення молодших школярів на уроках математики: проблеми та перспективи / О. Ящук // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. – 2015. – № 52. – С. 153–157.

ДОДАТКИ

Додаток А

Поетична майстерня.

Ліна Костенко «Соловейко застудився». Складання казки.

Мета: Активізувати читацькі інтереси, розширювати знання учнів про творчість Л. Костенко; вчити правильно, виразно читати, аналізувати поетичні твори; висловлювати свої думки; збагачувати словниковий запас учнів; розвивати творчу уяву, мовлення; виховувати бережливе ставлення до при-роди як до найважливішої цінності.

Обладнання: підручник «Літературне читання», 2 клас. (авт. В. Науменко); таблиці для читання, планшети, аудіозапис, малюнки птахів, годиннички, мікрофон.

Хід уроку

1. Організація уроку.

Продзвенів уже дзвінок, починається урок.

Працюватимемо старанно, щоб почути у кінці, що у нашій другій класі діти просто – молодці!

2. Хвилина емоційного настрою.

– Діти, ось у мене чарівна скринька, той, хто зазирне до неї, має усміхнутися собі. А тепер я хочу, щоб ви подарували усмішки своєму другові. (Учні, передаючи скриньку з рук у руки, обмінюються усмішками).

Отже, подарували усмішки один одному, тепер можемо розпочинати наш урок. Працювати ми повинні активно, дружно. Бути уважними, старанними. І в підсумку дізнаємося, корисним був наш урок чи даремним.

3. Ознайомлення з планом уроку.

- мовна розминка;
- повторення вивченого;
- робота над темою уроку;
- фізкультхвилинка;
- робота в парах;
- мікрофон;
- підсумок.

4. На етапі мовної розминки учні відповідають на запитання і виконують завдання:

- як співає зозуля?
- каркає ворона?
- глибокий вдих, на видих вимовляємо голосні звуки;
- надування повітряної кульки.

1) Чистомовка:

ма-ма-ма – ой весела вже зима; ло-ло-ло – скільки снігу намело; мі-мі-мі – ми ще дітоньки малі;

мо-мо-мо – пташкам корму ми дамо.

2) Учні зачитують скоромовку:

Метіль, метіль, метелиця Метляючи, метелиться. Мете, мете, метелиться
Метеликів метелиця.

3) Розчитування складової таблиці:

першу стрічку співаючи; другу стрічку швидше; третю, гаряче пальчику;
а зараз дівчатка починають, а хлопчики «наздоганяють».

5. Повторення вивченого.

Проводиться тестування (використовуються планшети).

6. Актуалізація опорних знань.

На цьому етапі уроку вбачаю доречним роботу в групах, яка реалізовується у вигляді складання асоціативного куща слів (*природа, птахи, оберігати*). Мета групової роботи: активне залучення кожного учня до процесу засвоєння навчального матеріалу.

7. Повідомлення теми, мети уроку.

– Отже, діти, ми сьогодні відкриємо ще одну сторінку в світ природи. У цю подорож нас поведе уже знайома нам письменниця Ліна Костенко. Пригадаймо, які твори цієї письменниці ми вже читали?

Гра «Продовж речення».

Вчитель називає речення із вивченого твору, учні продовжують.

8. Робота над темою уроку. Вступна бесіда (під аудіозапис).

– Ми не уявляємо нашу природу без птахів. Вони у лісі, у полі, на луках, у парку, саду, біля нашого житла – скрізь вони привертають нашу увагу. Не можемо уявити лісу без чарівного співу птахів. Нас зачаровує пісня солов'я, спів веселого жайворонка. А як ми радіємо, коли до годівнички, яка у нас за вікном, прилітають синички, снігурі, горобчики. Птахи – невичерпне джерело радості, цікавості та захоплень. Соловей заслуговує на сердечну опіку людей і як артист-співак, і як пожиточний птах, бо нищить шкідливих комах. Наш народ любить солов'я, у багатьох піснях його згадує. І навіть удалині від рідного краю не забуває про цього «народного» співака (Стукіт у двері).

– Діти, на адресу нашого класу надійшла телеграма від Соловейка. А що з ним сталося, ми дізнаємось, коли прочитаємо вірш. (Під час читання діти тримають руку на лінійці психологічного настрою).

Читання вірша «Соловейко застудився».

9. Словникова робота.

злива, періщить (пояснення значення слів);

плаче груша, плаче слива (добір синонімів).

10. Фізкультхвилинка.

Замела метіль доріжки, Всі садочки і лужки.

Застрибали наші ніжки По сніжечку залюбки. Снігу білого візьмемо

І пограємо в сніжки. Відпочили дружно всі?

11. Робота над усвідомленням прочитаного.

– Діти, яка погода описана у вірші? Чи відповідає ілюстрація до вірша змістові?

Вибіркове читання.

Що казкового в цьому вірші? Доведіть рядками з вірша. З яких рядків видно, що дощ йде давно?

12. Робота в парах.

Скласти діалог «Лікаря викликали?»

13. Робота в групах.

Складаємо казку «Друзі пізнаються в біді».

14. Гра «Мікрофон».

Що потрібно робити, щоб не захворіти?

15. Підсумок уроку.

Використання прес-методу.

– Крок за кроком ми пройшли всі етапи нашого плану. Чи був наш урок корисним?

Слухання аудіозапису «Спів солов'я». Виставка годівничок.

Додаток Б

Прийоми, які допоможуть поступово ввести дітей в роль «казкарів»

1. Виділяти опорні слова з казки

- Щоб зняти чари казки, треба за цими словами згадати, як вона називається, хто її автор: дід, баба, курочка, яєчко.
- Колективне виділення опорних слів з казки.
- Самостійний підбір опорних слів. На листочках запишіть опорні слова якоїсь казки. За ними відгадає, про яку казку йдеться.
- Створення казки по опорним словами.

2. Вирішувати «казкові завдання», не змінюючи або мінімально змінюючи сюжет казки:

- Що треба зробити, щоб вовк не з'їв козенят ?
- Як зробити так, щоб яєчко курочки Ряби не розбилося?
- Що потрібно зробити бабусі Червоної шапочки, щоб її не з'їв вовк?

3. Переробити знайому казку, тобто «**Перекрутити казку**», ввести нового героя і розвинути новий сюжет:

За опорним словами згадай казку, знайди зайві слова. На основі зайвих слів придумай нові цікаві дії у відомій казці.

Колобок, заєць, вовк, ведмідь, лисиця, сорока.

Ріпка, дідусь, бабуся, лисичка, мишка.

Гарбуз, щука, зерно, тувелька, Попелюшка.

4. «Вивертання казки навиворіт»

Це завдання допомагає дітям не тільки складати пародію на знайомий твір, а й дає можливість розвинути його в будь-якому напрямку.

- Склади казку, використовуючи казкові слова і вирази цієї казки, де:

Білосніжка зустріла в лісі сім велетнів.

Вовк хотів з'їсти козенят, але вони захопили його в полон.

5. Створення казки за початком або за кінцем.

Більш самостійний вид роботи. Діти вже мають героїв казки, початок або кінець якоїсь історії, їм тільки потрібно придумати продовження. Наприклад, казка за аналогією, казка і музика, казка за початкову фразу, дописування казок. Наприклад, Х. К. Андерсена «Принцеса на горошині» придумати історію життя однієї з горошин. При творі можливе використання гумору. Він стимулює інтерес і є ефективним засобом для зняття напруги, тривоги.

6. Створення власної оригінальної казки.

Найважчий вид роботи. Все дітям потрібно придумати самим: і назва, і героїв, і сюжет. Можна використовувати такий прийом:

Потрібно взяти з назви казки найголовніше слово, написати його

зверху вниз, букву над буквою і поруч з кожною буквою написати будь-яке слово, що починається з цієї букви, наприклад:

К - кінь

О - оселя

Л - лисиця

О - оса

Б - барабан

О – озеро

К - калина

Використовуючи ці слова, можна написати казку, а слова, які будуть не потрібні, можна не використовувати.

7. Дуже допомагає при творі казок складання **«казкового словника»**, де діти записують зачини, кінцівки, казкові вираження, засоби пересування, чарівні предмети.

Активно використовую метод фантазування, який містить прийоми фантастичних гіпотез, придумування фантастичних об'єктів.

8. Прийом «Вільний виступ»

Уявіть собі, що на казкову конференцію з прав казкових героїв зібралися персонажі улюблених казок. Кожен з них виходить до трибуни і каже ... (Потрібно виступити від імені казкового героя улюбленої казки).

Досвід творчої діяльності молодші школярі отримують не тільки в процесі читання і аналізу художнього твору, але і в ході створення власних текстів. Це можуть бути не тільки казки, а й розповіді. Починаючи з 1 класу, діти вчаться складати розповіді за аналогією з прочитаним художнім твором.

9. Прийоми створення власних текстів:

Прийом «Напишіть листа». Учням потрібно написати кому-небудь лист від імені героя твору, це дозволяє поставити себе на місце іншого, співвіднести його думки і почуття зі своїми.

Прийом «Пишемо казку на новий лад». Учні отримують листочки паперу, на яких позначені персонажі улюблених казок, але при цьому включені слова з нашого сучасного лексикону.

Колобок, бабуся, дідусь, вовк, лисиця, ведмідь, велосипед, змагання.

Учні повинні написати казку, використовуючи запропоновані слова, на сучасний лад. Час написання казки 7 хвилин. Група розіграє казку за ролями.

Прийом «Складання телеграми, інструкції, пам'ятки» навчить відбирати найбільш важливу інформацію з прочитаного і представити її в стислому, лаконічному вигляді.

Прийом «Лист по колу» пропонує групову форму роботи. Дітям потрібно не тільки міркувати на задану тему, а й узгоджувати свою думку з членами групи. У кожного члена групи - зошит і ручка, кожен записує кілька речень на задану тему, потім передає зошит сусіда, який повинен продовжити його роздуми. Зошити передаються до тих пір, поки кожна зошит не

повернеться до свого господаря.

Прийом «Написання есе» – це письмовий роздум на задану тему, прозовий твір невеликого обсягу і вільної композиції. Воно виражає індивідуальні враження та міркування по конкретній темі, проблемі (роздуми, роздуми про життя, про події).

Висловити свою думку про книгу, спектаклі, картині і ін. Допомагає такий вид роботи як написання відкликання. Я використовую питання, за допомогою яких, діти виконують дане завдання:

- Чи сподобався тобі розповідь? Чому?
- Чи вдало створені автором образи героїв?
- Чи є в оповіданні цікаві описи героїв? А їх характерів?
- Які зображальні засоби допомогли автору розповісти про ...?
- Чи можна розповідь назвати оригінальним, цікавим, незвичайним?
- Поясни заголовок оповідання.

Можна запропонувати учням таблицю, яку можна використовувати на будь-якому уроці при написанні відгуків.

Педагогічні (творчі) майстерні

Творчі майстерні створюють умови для розвитку літературно-творчих здібностей школярів, формують людину активну, впевнену в собі, творчо і логічно відноситься до справи.

Майстерня – особлива форма організації творчої діяльності учнів. Вона допомагає розвинути в дитині дослідника, творця. У майстерні немає готових рецептів поведінки, в майстерні є свобода, вибір, діяльність і неповторна творчість кожного учасника. У майстерні надається можливість кожному учневі просуватися до істини своїм шляхом. Головною умовою майстерні є вільне самовираження, внутрішня незалежність особистості, здатність по-своєму реагувати на те, що відбувається. Головна мета майстерні на уроках літературного читання – організувати роботу з розвитку зв'язного мовлення, показати і передати способи роботи дослідження, аналізу твору. Творча діяльність організовується за правилами:

- *діалог в співтворчості;*
- *свобода вибору, дій;*
- *рівність всіх учасників;*
- *«Благополуччя» простору;*
- *відсутність оцінки;*
- *право на помилку.*

Кожен учасник майстерні відчуває підйом духовних сил, творче хвилювання, навіть натхнення. Найголовніше, на майстерень кожен учень відчуває свою інтелектуальну спроможність, комунікативну потребу і розвивається як особистість.